

Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Видатні імена та події

**Кириченко А. В.
Історія Глухівського
Учительського інституту**

Науково-популярне видання

Керівник видавничого проєкту: О. І. КУРОК
*Автори-укладачі: А. П. Гриценко;
В. М. Крижанівський; В. А. Гриценко*

Глухів
Глухівський НПУ імені О. Довженка
2024

УДК 378.4.(477.52-21)](091) «1874/1924»

К 43

*Затверджено до друку вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(протокол № 12 від 24 квітня 2024 р.)*

Рецензенти:

Олександр Курок, доктор історичних наук, професор, ректор Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Світлана Базиль, доктор філософії, вчитель історії та правознавства Шосткинської загальноосвітньої школи I – III ст. № 12 Шосткинської міської ради

Автори-укладачі: А. П. Гриценко; В. М. Крижанівський;
В. А. Гриценко

Кириченко А. В. Історія Глухівського учительського інституту 1874 по 1924 роки : науково-популярне видання до 150-річчя з часу заснування університету / Керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко; В. М. Крижанівський; В. А. Гриценко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 116 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

У науково-популярному виданні представлено нарис викладача Глухівського учительського інституту А. В. Кириченка з історії закладу в 1874-1924 роках. У вступній статті розкрито головні віхи життя вченого, час та редакції створення нарису з історії установи, окреслено наукові принципи публікації видання, а також іменний показчик та чернетка нарису історії освітнього закладу.

Видання призначено здобувачам освіти, науково-педагогічним працівникам, викладачам, аспірантам, широкому загалу читачів.

УДК 378.4.(477.52-21)](091) «1874/1924»

© ГНПУ ім. О. Довженка, 2024

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні читачі, у ваших руках – нове видання серії «Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка». За своєю значущістю – особливе. Чи не вперше представлено важливе джерело з історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка – два рукописні оригінали (чернетка та чистовик) «Історії Глухівського учительського інституту з 1874 по 1924 роки» Аркадія Кириченко. Він з 1919 року працював викладачем української мови інституту та очільником зразкового училища при інституті. У період трансформацій нашого закладу вищої освіти в 1920-1930-ті роки автор крім викладацької діяльності перебував на посадах секретаря бюро, секретаря й асистента мовно-літературної кафедри, секретаря комісії з ліквідації закладу вищої освіти та очільником канцелярії Глухівського педкомбінату.

Це далеко не перша спроба написання історії першого в Україні закладу вищої педагогічної освіти з Глухова. Також окрім неї, викладачами інституту та університету І. Ляшком, А. Гамалією, В. Заїкою, В. Белашовим, М. Заремським протягом 1950-х – 2000-х рр. неодноразово здійснювалися ефективні спроби ґрунтовного дослідження функціонування закладу освіти.

Запропоноване авторами-укладачами це науково-популярне видання «Кириченко А. В. Історія Глухівського учительського інституту» має певні особливості. Вона буде важливою для здобувачів першого (бакалаврському) та другого (магістерському) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія), а також і третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія.

Видання має чітку структуру та складається з вступної статті, нарису та додатків. У вступній статті розкрито головні віхи життя А. Кириченка, час та редакції

створення нарису з історії установи, окреслено наукові принципи публікації видання. Текст нарису представляє із себе оригінал праці А. Кириченка, який супроводжується детальними коментарями до тексту. У свою чергу у додатках представлений іменний покажчик та чернетка нарису історії освітнього закладу.

Представлений у науково-популярному виданні матеріал стане також і в нагоді майбутнім учителям, які забезпечують чи будуть забезпечувати організацію освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти. Уважаємо, що науково-популярне видання «Кириченко А. В. Історія Глухівського учительського інституту», видане з нагоди 150-річчя від дня заснування першого в Україні закладу вищої педагогічної освіти є актуальним, відповідає вимогам, які висуваються до видань такого типу для вищої школи та запитам сучасної освіти, і його можна рекомендувати до друку та розповсюдження в мережі Інтернет.

***Керівник видавничого проєкту:
в. о. ректора Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
доктор історичних наук, професор
Олександр Іванович Курок***

ПЕРЕДМОВА

У виданні вміщено нарис освітянина Аркадія Вікторовича Кириченка про Глухівський учительський інститут 1870-х–1930-х рр.

Доречно кілька слів сказати про цю неординарну особистість. **Аркадій Вікторович Кириченко** народився 13 січня 1870 р. у сім'ї міського діловода у Сосницькому повіті Чернігівської губернії У 1886 році він закінчив міське училище, працював канцеляристом (1886 – 1887), учителем сільської школи в с. Бобровиця (Чернігівська губ., 1887 – 1890). 1890 р. вступив до Глухівського учительського інституту, де навчався упродовж трьох років.

Після закінченні навчання через відсутність вакансій був змушений погодитися на роботу у Варшавському навчальному окрузі: з 1 лютого 1894 – 1900 рр. він працює вчителем у Плоцькому трикласному міському училищі, 1900 – 1905 рр. – у Влоцлавському міському училищі (Варшавська губернія), 1905 – 1910 рр. – завідувачем Петроковським міським училищем (Петроковська губернія). 1910 р. був призначений на відповідальну посаду інспектора народних училищ у м. Радом (Радомська губернія). З початком Першої світової війни був змушений евакуюватися до Смоленська, а від 1915 р. працював у канцелярії куратора шкільної округи (м. Москва).

У зв'язку з дезінтеграцією Російської імперії 1917 р. повернувся на Батьківщину та влаштувався на посаду інструктора з народної освіти Глухівського земства. 1918 р. на хвилі дерусифікації системи початкової та середньої освіти прослухав курси українознавства та пов'язав професійне життя з своєю alma mater. Спочатку працював викладачем української мови (з 15 жовтня), очільником зразкового училища при інституті (з 1919 року), а від 20 серпня 1920 р. викладав українську мову на підготовчих курсах, з 1 жовтня 1921 р. - українську мову для студентів вишу. До 1924 року в Глухівському інституті народної освіти перебував на посадах секретаря бюро, секретаря та асистента мовно-літературної кафедри, секретаря Комісії з ліквідації закладу вищої освіти. Упродовж 1924 – 1935 рр. працював викладачем та очільником канцелярії Глухівського педкомбінату, викладачем української мови та методики в

реорганізованих наступниках учительського інституту. На жаль, подальша доля невідома. Вірогідно, помер 19 червня 1953 р. у Глухові¹.

Варто відзначити, що до А. В. Кириченка були спроби написати історію першого в Україні закладу вищої педагогічної освіти. Глухівський інститут входив до трійки найстаріших учительських інститутів Російської імперії, поступаючись першістю тільки Санкт-Петербурзькому та Московському інститутам. 1897 р. керівництво учительського інституту в Північній Пальмірі відсвяткувало 25-річний ювілей, а 1898 р. вийшов історичний нарис про освітній заклад². Керівництво Глухівського учительського інституту намаглося наслідувати своїх колег. Викладач природничої історії М. І. Демков написав змістовний нарис про заклад освіти, який був затверджений на засіданні педагогічної ради Глухівського учительського інституту 19 травня 1899 р. Директор інституту І. С. Андрієвський бажав видати цей нарис в кількості 600 екземплярів зі спеціального капіталу, що був на балансі установи. Передбачалося витратити на цей проект близько 200 руб.³ На жаль, попечитель Київського навчального округу не дозволив витрачати кошти: на його думку, видання необхідно було істотно скоротити до простої історичної записки⁴. 13 березня 1900 р. М. І. Демков був переведений на посаду директора народних училищ Вологодської губернії і, вірогідно, нарис забрав із собою⁵. Утім А. В. Кириченко при написанні свого нарису міг використовувати матеріали педагогічної ради за 1899 рік, на якій детально обговорювалася праця М. І. Демкова.

¹ Крижанівський В. Випускники Глухівського учительського інституту (1874 - 1906). Біографічний словник. Глухів, 2019. С. 65.

² Див.: Санкт-Петербурзький учительський інститут: Празднование двадцатипятилетнего юбилея С-Петербургского учительского института. 1872 – 1897. Санкт-Петербург, 1898; Віленський учительський інститут: Двадцатипятилетие Виленского учительского института. 1875 – 1900. Краткая историческая записка. Вильно, 1900.

³ Центральний державний історичний архів України (м. Київ) (далі – ЦДІАК України). Ф. 707. Оп. 227 (1890 р.). Спр. 60 Арк. 1.

⁴ «...издание обширной исторической записки о состоянии Глуховского учительского института за двадцатипятилетие со дня его основания, составленной преподавателем Демковым, я не считаю возможным разрешить печатание ее на средства института впредь до сокращения записки до размеров небольшой брошюры незначительного исторического содержания...» (див.: ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 227 (1899 р.). Спр. 60. Арк. 2).

⁵ Крижанівський В. Викладачі Глухівського інституту (1874 – 1924 рр.). Біобібліографічний словник. Глухів, 2017. С. 15.

1924 року з Народного комісаріату освіти Української СРР керівництво Глухівського інституту отримало повідомлення про плани відзначення п'ятдесятирічного ювілею установи та необхідність написати історичний нарис. З невідомих причин відповідальність за цей проект була покладена не на викладача історії В. К. Федоренка, а на викладача-мовника, вже згадуваного, А. В. Кириченка.

У фондах бібліотечної зали рідкісних видань та історико-педагогічного музею Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка зберігається чернетка (Варіант № 1) та чистовик (Варіант № 2) нарису про Глухівський учительський інститут, які спродуковані А. В. Кириченком. Між чернеткою та чистовиком наявні суттєві відмінності, що зумовлювалися часом їх написання й доопрацювання.

А. В. Кириченко написав чорновий варіант нарису про Глухівський учительський інститут за 1874 – 1914 рр. до липня 1924 р. У зв'язку з ліквідацією установи влітку 1924 р. праця не була опублікована й, вірогідно, зберігалася в родинному архіві автора. Утім задум отримав друге дихання й у проміжку 1939 – 1941 рр. історична записка було доопрацьована. Про це засвідчує кілька фактів. Так, у нарисі згадується, що випускник інституту О. П. Довженко є режисером стрічки «Щорс», а інший випускник інституту - С. М. Сергєєв-Ценський - є «орденоносцем». Фільм «Щорс» вийшов на екрани в травні 1939 року, а С. М. Сергєєв-Ценський був нагороджений орденом «Знак пошани» в січні цього ж року. Вірогідно, нарис доопрацьовувався до 65-річчя установи, який мали б святкувати у вересні 1939 р. Доречно припустити, що урочистості були відмінені або мінімізовані через початок Другої світової війни (радянсько-польська, радянсько-фінська війни). Якщо нарис й готувався до річниці, то його не передбачалося видавати, оскільки в ньому не знайдеш прославлення партії та радянського керівництва. Можливо, нарис доопрацьовувався до початку радянсько-німецької війни 1941 р., оскільки в ньому немає згадки про її початок.

Варто коротко схарактеризувати відмінності між чернеткою 1924 р. та варіантом нарису кінця 1930-х років.

По-перше, у Варіанті № 1 значно вужчі хронологічні рамки роботи. Так, у рукописі 1924 року комплексно розкривається історія закладу вищої освіти до початку Першої світової війни. У свою чергу у Варіанті № 2 хронологічні межі прослідковуємо аж до 1939 – 1941 р. У

доопрацьованому варіанті згадується перетворення педагогічного інституту на дворічний учительський інститут 1939 року.

По-друге, дещо зміщено ідеологічні акценти. Так, у варіанті кінця 1930-х рр. з тексту вилучаються згадки про деяких ідеологічно непривабливих державних діячів Російської імперії (наприклад, про імператрицю Катерину II). Окрім того, другий варіант нарису був перекладений з російської мови українською.

По-третє, на жаль, з другого варіанту нарису було вилучено вагомий пласт інформації про методичні принципи викладання курсів Закону Божого, історії, географії, фізики, математики, російської мови до 1914 р.; відомості про громадсько-просвітницьку діяльність студентів-білорусів тощо.

Також в період 1960-х років була спроба підготувати машинопис даного рукопису (без зазначення авторства), що одержав назву «До історії Глухівського пединституту (1874-1924)»⁶ на 23 аркушах. До слова таку назву А. В. Кириченко використовує на 1-й сторінці Варіанту № 2.

Нарис А. В. Кириченка попри свою стислість достатньо повно розкриває історію Глухівського інституту до 1914 р., бо автор використав репрезентативну джерельну базу. Освітянин у своїй роботі послуговувався такими групами джерел:

1) Діловодна документація закладу освіти (звітно-доповідна, розпорядча (протокольна), облікова, ділове листування) за 1874 – 1935 рр., що дозволила комплексно реконструювати організацію освітнього процесу, повсякденне життя та громадсько-політичну позицію студентів інституту, керівництва навчального округу дореволюційної доби; окреслити параметри реорганізації закладу освіти в 1917 – 1935 рр.

2) Спогади учасників подій. Так, А. В. Кириченко навчався в інституті в 1890 – 1893 рр., тому йому вдалося достатньо рельєфно відобразити «дух» освітнього закладу за першого директора Глухівського учительського інституту О. В. Белявського («довго вони пам'ятали лозунги свого дорогого, улюбленого «діда»), високий рівень підготовки викладачів інституту. На нашу думку, при описі подій за 1907 – 1910 рр. автор використовував спогади свого колеги

⁶ Таку назву має машинописна книга на обкладинці, що зберігається в народному музеї історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (інвентарний номер 78, спр. 3). Завдяки аналізу нами було встановлено, що це одна з копій машинопису, тому що праворуч не продруковано останні декілька букв. Їх було відновлено згідно з рукописом.

І. С. Кухтенка, який в 1922 – 1924 рр. викладав тригонометрію, методикку математики та астрономію в Глухівському інституті⁷.

На жаль, в роки німецько-радянської війни відомчий архів Глухівського учительського інституту був знищений. У зв'язку з цим праця А. В. Кириченка стала важливим джерелом інформації про минуле закладу освіти для істориків пізнішої доби. Нариси про Глухівський учительський інститут, які написали Григорій Львович Сапітон, Іван Михайлович Ляшко, Андрій Тимофійович Гамалій, Валерій Іванович Белашов, Віктор Володимирович Заїка в 1940-х – 1990-х рр., ґрунтується на праці Аркадія Вікторовича⁸.

У виданні опубліковано оригінал нарису (Варіант № 2) А. В. Кириченка про Глухівський учительський інституту. При публікації повністю збережено стилістичні та мовні особливості тексту. Лише в окремих випадках допущено втручання в текст. Так, наприклад, уніфіковано розташування ініціалів, імен.

Публікація тексту супроводжується підрядковими примітками – до тексту і за змістом. Видання супроводжується Додатками, які місять такі документи: чернетка історичної розвідки (Варіант № 1) А. В. Кириченка, яка факсимільно відтворена; покажчик імен.

Підготовку документу до публікації, примітки до тексту та покажчик імен виконав док. пед. н., доц. А. П. Гриценко; вступну статтю до видання, примітки до тексту написав канд. іст. н. В. М. Крижанівський.

⁷ Крижанівський В. М. Викладачі Глухівського учительського інституту (1874 – 1924 рр.). Біобібліографічний словник. Глухів, 2017. С. 28 – 29.

⁸ Див.: Белашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. № 2. С. 39 – 52.

Кириченко А. В. Історія Глухівського Учительського інституту⁹

До історії Глухівського учительського інституту

Вступ

1. Виникнення учительських інститутів у колишній Росії.

1777 р. московський купець [П. Д.] ЛАРІН¹⁰ на свої кошти організував і обладнав педагогічний заклад під назвою «Учительський інститут». В інститут приймали дітей 12 – 14 рр., переважно синів учителів. Проіснував цей інститут з перебоями до 1848 р. і зник безслідно.

1784 р. в Петербурзі відкрито «Главное народное училище для приготовления учителей старших классов народных училищ»¹¹. Цей педагогічний заклад був закритий у 1819 р.

Реформи царя Олександра II¹² поставили питання про підготовку учителів. 1838 р.¹³ в «Журналі для виховання»¹⁴ надрукована стаття

⁹ Текст нарису написаний в шкільному зошиті (клітинка) обсягом 71 сторінка з обидвох сторін листків, чорнилами, а титульна сторінка підписана також чорнилами («Історія Глухівського Учительського Інституту), а ім'я автора «Кириченко А. В.» - кульковою ручкою фіолетового кольору.

¹⁰ Тут і далі великими буквами виділено певні словосполучення у машинописі; **Ларін Петро Данилович** (1735 або 1736 – 1778) – російський комерсант, меценат.

¹¹ Головне народне училище – чотирьохкласний навчальний заклад, в якому здійснювалася підготовка вчителів для малих народних училищ. Відповідно законодавства про народні училища в кожному губернському місті Російської імперії передбачалося відкрити один навчальний заклад такого типу.

¹² **Олександр II, Олександр II Миколайович** (1818 – 1881) – імператор Російської імперії (1855 – 1881).

¹³ Помилка в оригіналі рукопису. Необхідно – 1858 р.

¹⁴ «Журнал для воспитания» - педагогічний журнал, який виходив в 1857 – 1860 рр.

До історії Глухівського учительського
інституту.

Вступ.

1. Виникнення учительських інститутів у
колишній Росії.

1777 р. московський купець Варін на свої
кошти організував і обладнав педагогічний
заклад під назвою „Учительський інститут“.

В інститут приймали дітей 12-14 р. пере-
важно синів учителів. Фінансував цей інсти-
тут з переболми до 1848 р. і зник безслідно.
1784 р. в Петербурзі відкрито „Главне народное
училище“. Цей педагогічний заклад був закри-
тий у 1813 р.

Декретом царя Александра II поставили
питання про підготовку учителів.

1858 р. в „Журналі для вихованя“ надрукована
стаття Чушкова: „О необходимости учре-
ждения специальных школ для приготовления
учителей, а в 1860 г. Ученый Комитет

Факсиміле першої сторінки рукопису чистовика Аркадія Кириченка
«До історії Глухівського учительського інституту»

[О. О.] Чумикова¹⁵ «О необходимости учреждения СПЕЦИАЛЬНЫХ ШКОЛ для приготовления учителей, а в 1860 г. Ученый Комитет [А: с. 1]¹⁶ Головного Управління¹⁷ виробив проект відкриття при гімназіях підготовних курсів для вчителів. П'ять років цей проект перероблювався за вказівками російських і західно-європейських педагогів.

Нарешті, в 1866 р. утворено при 10-х повітових школах «Педагогические курсы». Але ці курси не дали позитивних наслідків, бо тодішній міністр народної освіти граф Д. А. ТОЛСТОЙ¹⁸ (він же і прокурор св. синоду¹⁹) був проти організації цих закладів і в журналі «Министерства Народного Просвещения»²⁰ офіційно заявив, що «турбота про підготовку вчителів для народних шкіл не може бути признана головною для МНО бо піклування про вчителів початкових народних шкіл надано відомству нашого православного духовенства.

Проте, 1869 р. був вироблений новий проект, який, після трьохлітньої волокити, все ж таки був затверджений 1872 р. під [А: с. 2] титулом «Положение о городских училищах и учительских институтах». Боротьба велася за перетворення колишніх повітових шкіл (за статутом 1828 р.) в міські школи (за положенням 1872 р.).

Утворювані за зразком пруських шкіл міські школи вимагали нових, методично підготованих учителів. За проектом, новий учитель повинен бути:

а) поперше, морально вихованою людиною. [Б: с. 1]²¹

б) по-друге, з досить широкою загальною і педагогічною освітою, щоб викладати в школі з шестирічним курсом навчання.

¹⁵ **Чуміков Олександр Олександрович** (1819 - 1902) – російський педагог та письменник.

¹⁶ Тут і далі А – це означає нумерація сторінок у рукописі А. В. Кириченка (Варіант № 2).

¹⁷ Учений комітет головного управління училищ при Міністерстві народної освіти – підрозділ, який займався цензуруванням науково-методичної та навчальної літератури.

¹⁸ **Толстой Дмитро Олексійович** (1823 – 1889) – обер-прокурор Святійшого правлячого синоду (1865 – 1880), міністр народної освіти (1866 – 1880), міністр внутрішніх справ та шеф жандармів Російської імперії (1882 – 1889).

¹⁹ Святійший правлячий синод – вищий орган церковно-державного управління Російською церквою в 1721 – 1917 рр.

²⁰ «Журнал Министерства народного просвещения» – офіційне періодичне видання Міністерства народної освіти Російської імперії (1834 – 1917).

²¹ Тут і далі вказано номер аркушу машинопису.

Перші учительські інститути відкрито: в Петербурзі і в Москва (1873 р.), Білгороді, Глухові, Казані, Оренбурзі і Феодосії (1874 р.) – всього 7 інститутів²².

I. Заснування Глухівського інституту

1873 р. відвідав м. Глухів міністр народної освіти граф Д. [О.] Толстой, який особисто вишукував для інститутів найбільш спокійних «благонадійних» містечок, щоб забезпечити [А: с. 3] вихованців цих учбових закладів від впливу всяких «тлетворних» ідей.

Глухів на той час дійсно являв із себе найвідсталішу глушину: міністрові найбільш припало до вподоби, що в місті не тільки не було бібліотеки, а навіть не було й книжкової крамниці. Не було в місті путящого столяра, отже, меблі довелося завозити аж з Києва. Найближча станція залізниці (Путивель)²³ була на відстані 63 версти. Пан міністр вирішив тут бути «огнищу педагогічної освіти».

З переговорів в міськими діячами виявилось, що в Глухові є нікому не потрібний недобудований будинок купця [Н. А.] ТЕРЕЩЕНКА²⁴ і що цю будову можна відвести під Інститут. Пан міністр погодився «добудувати» цю озію на державні кошти і «пристосувати» до потреб учбового закладу. Сучасний вигляд північного фасаду будинку інституту свідчить про безглуздість тодішнього архітектора²⁵, а також і про піклування [А: с. 4] графа-міністра освіти за нову педагогічну установу: потрібна площа була забезпечена.

II. Перший рік існування інституту

21-го вересня²⁶ 1874 р. відбулося офіційне відкриття Глухівського Учительського інституту. Учбові заняття розпочалися 7-го жовтня²⁷ в

²² Помилка. Московський учительський інститут був відкритий 1872, Санкт-Петербурзький учительський інститут – 1872, Тифліський Олександрівський учительський інститут – 1872, Глухівський учительський інститут – 1874, Феодосійський учительський інститут – 1874, Віленський учительський інститут – 1875, Белгородський учительський інститут – 1876, Казанський учительський інститут – 1876, Оренбурзький учительський інститут – 1878.

²³ Путивель – місто Конотопського району Сумської області.

²⁴ **Терещенко Микола (Нікола) Артеміївич** (1819 – 1903) – підприємець, землевласник, громадський діяч, добродієць, колекціонер творів мистецтва.

²⁵ Словосполучення «тодішнього архітектора» дописано в рукописі рукою автора; **Гросс Георг Федорович** (1824 – 1877) – архітектор, академік Імператорської академії мистецтв.

²⁶ За новим стилем це 3 жовтня 1874 року.

найманому приміщенні. Восени 1875 р. власний будинок був так-сяк пристосований під класи і бібліотеку, а остаточно закінчено добудування на початок 1876 – 77 учбового року. Але це приміщення забезпечувало тільки інститут, а зразкова школа при інституті і [Б: с. 2] майстерня ручної праці протягом 30-ти років тинялася по найманих будинках, іноді навіть на 4-х різних вулицях. Лише в 1906 р., коли був закритий гуртожиток, і вихованці інституту були всі переведені на стипендіальне доволство і стали жити на приватних квартирах, зразкова школа і майстерня помістилася в одному інститутському будинку. [А: с. 5]

Перша педрада відбулася 30-го вересня²⁸ 1874 р. в присутності директора А. В. БІЛЯВСЬКОГО²⁹, викладача М. І. ДЕМКОВА³⁰ і законоучителя³¹, - всього 3 особи. Обговорювали наслідки прийомних іспитів і правила для вихованців інституту, бо з центру ніяких інструкцій і програми не було.

Прийнято було 20 осіб рівного віку (16 – 26 років), з різноманітною підготовкою: 6 гімназистів V-VI класів, 2 вихованці дух. семінарії, 4 з учительської семінарії, інші з повітових шкіл або з «домашньою підготовкою», тобто, з досить темним минулим. З таким контингентом, при відсутності програми, важко було вести учбову і виховну роботу.

Тільки надзвичайна енергія і настирливість 1-го директора інституту Олександра Васильовича БІЛЯВСЬКОГО, вихованця і особистого друга К. Д. УШИНСЬКОГО³², виключний педагогічний такт і щира відданість педагогічній справі, дали можливість подолати всі перешкоди, [А: с. 6] вивести інститут із тупика і поставити його на рівень кращих учительських інститутів. 20 років свого життя віддав О. В. БІЛЯВСЬКИЙ Глухівському інституту, і не даром вихованці звали його «наш дід». Щоб хоч трохи уявити собі, яка напружена була атмосфера за перші роки існування інституту, досить зазначити, що з 1874 р. до 1878 р. змінилось

²⁷ За новим стилем це 19 жовтня 1874 року.

²⁸ За новим стилем це 12 жовтня 1874 року.

²⁹ **Белявський Олександр Васильович** (1832 – 1901) – директор Глухівського учительського інституту (26 липня 1874 – 1 вересня 1893).

³⁰ Помилка. На педагогічній нараді був присутній викладач природознавства **Володимир Іванович Тимофеев** (31 серпня 1874 – вересень 1885).

³¹ **Чернявський Симеон Кіндратович** – законоучитель Глухівського учительського інституту (1874 – 1875).

³² **Ушинський Костянтин Дмитрович** (1823 або 1824 – 1871) – педагог, основоположник наукової педагогіки, громадський діяч.

п'ять викладачів російської мови, 4 викладачі математики, три – історії, 3 – географії, 3 – законоучителі³³.

Коли це цього додати строкатий склад вступників до інституту, якими була значна частина увільнених із різних учбових закладів, то яскраво стане питання, як важко було підтримувати будь-яку дисципліну, як важко було налагодити нормальні відносини³⁴ [Б: с. 3] між вихованцями і викладачами. Досить нагадати, що відомий педагог і учений [П. П.] Житецький³⁵, (потім професор), повинен був залишити Глухівський учительський інститут [А: с. 7], бо потрапив до категорії «нелюбимых учителей»³⁶.

III. Унормування роботи ін[ститут]ту³⁷

Перші два роки існування інституту, коли він, не маючи ніяких директив із центру, варився у власному соку, сприяли виникненню і розвитку «вольниці інститутської». Коли ж на третьому році М. Н. О. видало програми, учбові плани і інструкцію про порядок управління учительськими інститутами, то конфлікти і порушення дисципліни зросли до загрозуючого ступеня, і коли не дійшло до явної катастрофи, то тільки завдяки мудрості, такту і добродушності директора [О. В.] БЛЯВСЬКОГО. 1881 рік треба вважати за кінець «героїчного періоду» історії Глухівського уч[ительського] інституту³⁸. Почалась продуктивна напружена педагогічна робота, що вивела Глухівський Учительський інститут на рівень кращих педагогічних закладів колишньої Росії.

³³ Упродовж 1874 – 1878 в Глухівському учительському інституті російську мову викладали: Дубицький, І. О. Житецький, Казмінський та Лисевич; історію та географію: Козубський, І. П. Матченко, М. І. Пілянкевич, Є. П. Діяконенко; математику: В. І. Тимофєєв, Оліферов-Мануйлович; Закон Божий: С. К. Чернявський, І. А. Платонов.

³⁴ У машинодруці вказано, як «взаємвідноини».

³⁵ Помилка. У Глухівському інституті працював двоюрідний брат відомого педагога, літературознавця Павла Гнатовича Житецького – **Іродіон Олексійович Житецький**.

³⁶ І. О. Житецький був змушений залишити заклад освіти за рішенням керівництва Київського навчального округу. І. О. Житецький та його колега Є. Ф. Діяконенко 1877 року були звільнені у зв'язку з підозрою в належності до українофільського руху.

³⁷ У рукописному варіанті А. В. Кириченка зазначено «Унормування роботи ін-ту».

³⁸ Саме «уч. Інституту» у обидвох варіантах.

В протоколах педради за 1881 рік відмі- [А: с. 8] чається, що все «паребродило, отстоялось и прояснилось», «преподаватели прочно стали уживаться на месте», прагнули через інститут потрапити до університету. Невдахи - гімназисти та семінаристи, що каламутили життя інституту, пройшли мимо нього. В інститут, за конкурсними іспитами, стали приймати випускників учительських семінарій, осіб достатньо дисциплінованих в розумовому і моральному відношенні.

Звіт за 1885 рік відмічає, що завдяки гарним методам викладання пощастило встановити цілком нормальні взаємини між вихованцями і вихователями. В 1887-му році настала можливість говорити про «дух» установи. Один з прибулих нових викладачів у дописі в ж. «Русская шк[ола]»³⁹, висловлювались так: «Когда я поступила⁴⁰ в Глуховский Институт то был приятно поражен порядками в этом заведении, как с внутренней так и [А: с. 9] с внешней стороны». Досягнення успішності звіт пояснює тим, що викладачі, крім загальних зборів, переводили приватні неофіційні ділові розмови [Б: с. 4] з вихованцями інституту про уроки, методи, поведінку, про суперечності в педагогічній практиці і т. і. Звіт відмічає, що «тут обнаруживается не только добросовестная деятельность и выполнение долга работников Института, но и дух заведения, живое участие к делу, понимание важности его и любовь к педагогической деятельности».

Завдяки тому, що вихованців в інституті було мало (60-70 ч.) і жили вони в інтернаті, була цілковита можливість вивчити і знати кожного, слідкувати за його розвитком, сприяти йому і допомагати при відставанні тощо.

Щодо методів викладання, то у звіті зазначено таке: в деяких випадках, особливо в гуманітарних предметах, половина урока виявляється викладачем, [А: с. 10] а решта часу відводиться на доповнення та ілюстрацію (освітлення) учнем на підставі прочитаної літератури, з обов'язковим зачитуванням контексту (цитат). Так відбулася в житті постанова Округового «начальства» про обов'язкове причитування кожним вихованцем Інституту по дві наукові книги або статі за кожне півріччя, з кожного предмету, під керівництвом учителя (1884 р.). Глухівський уч[ительський] інститут попередив це

³⁹ «Русская школа» – педагогічний журнал в Російській імперії (1890 – 1917), який був започаткований Я. Г. Гуревичем.

⁴⁰ У рукописі закреслено букву «а», в слові «поступила». У машинописі ця буква відсутня.

міроприємство на 3 роки, бо ще 15 жовтня 1881 р. педрада ухвалила вимагати від вихованців «кроме усвоєння уроков, каждый ученик должен читать научно-популярные книги и статьи на изучаемую тему.

У звіті за 1887 рік значиться важлива постанова педради про скасування білетної системи екзаменів. Мотивіровалось це так: в оцінці знань і підготовці майбутнього учителя не можна обмежуватися викладом⁴¹ виученого [А: с. 11] в класі і відповіддю з білета; потрібно давати питання, відповідь на які свідчила б про глибоке розуміння теми білета і уміння самостійно розв'язати певні проблеми, задачі тощо. Тому запитання ставляться не одному, а декільком учням.

Тут уже являються не лише знання, а також здібності і розвиток учнів, і тому кращі з них можуть «выдвинуться из общей среды». Такі екзамени були цікаві, потребували менше часу, не втомляли учнів, хоч усі вони сиділи до кінця екзамену, бажаючи вислухати всі узагальнюючі висловлення товаришів. Але ці екзамени через деякий час були скасовані, бо виклада- [Б: с. 5] чам стало важно готувати додаткові запитання, особливо ті, що виникали в процесі самого екзамену за програмою.

IV. Перший директор

Олександр Васильович БІЛЯВСЬКИЙ, по за- [А: с. 12] кінченні Вищого Педагогічного інституту⁴² 1858 р., працював деякий час під керівництвом К. Д. Ушинського в Гатчинському Сирітському інституті⁴³, а потім на Поділлі⁴⁴. 1874 р. він був призначений на посаду директора Глухівського учительського інституту. Протягом майже 20-х років А. В. втілював ідеї [К. Д.] УШИНСЬКОГО в життя і роботу інституту, створив, так би мовити, культ Ушинського в інституті. Безоглядна відданість педагогічній справі, щира батьківська любов до вихованців, незламна віра в велике значення науки і культури, зокрема, педагогіки – ось що характеризувало діяльність [О. В.] Білявського, виховувало майбутніх педагогів. Довго вони пам'ятали лозунги свого дорогого, улюбленого

⁴¹ У рукописі зазначено: викладеного, потім «еного» закреслено і зверху виправлено на «ам», тобто замість «викладеного» читати «викладам».

⁴² Головний педагогічний інститут – вищий педагогічний заклад закритого типу в Санкт-Петербурзі, який функціонував у 1828 – 1859 роках.

⁴³ Гатчинський Сирітський інститут (1838 – 1917) – спеціалізований навчальний заклад, в якому навчалися тільки діти-сироти з дворянської родин.

⁴⁴ Перед призначенням в Глухів займав посаду інспектора народних училищ (Кам'янець-Подільський, Подільська губернія).

«діда» - «нема таких слів, щоб достатньо вихваляти⁴⁵ і нема таких грошей, щоб у достатній мірі оплатити діяльність народного вчителя». 1-го вересня 1894 року⁴⁶ А. В. БІЛЯВСЬКИЙ пішов у відставку на пенсію [А: с. 13].

V. Події 1905-го року

Ці події в документах (протоколах педради, актах обслідування округових інспекторів [А. А.] ПОПОВА І [М. Ф.] БАЗАРЕВИЧА⁴⁷, в петиції вихованці) відбиті однобоко, без вказівок на будьякі зрушення в ідеології вихованців або викладачів, вплив революційних заворушень, наявність нелегальної літератури тощо. Тому подати більш-менш обґрунтовану картину подій 1905 – 6 р.р. нема можливості. Обмежимося сухим переліком даних, що збереглися були в архіві інституту до 1924 р.

Другий директор інституту. Іван Семенович АНДРІЄВСЬКИЙ⁴⁸, співробітник і наслідувач традицій [О. В.] Білявського, продовжував вести інститут (протягом 10-ти років) в дусі і напрямку, встановленому [О. В.] БІЛЯВСЬКИМ.

Приїзд третього директора Е. А. МИЛОВСЬКОГО⁴⁹ збігся з початком заворушень в 1905 р. Спочатку пан [П. О.] Миловський виявив себе [А: с. 14] дворушником, і «масам» догодити⁵⁰. Коли ж заворушення набрали характеру серйозних подій, то він став удавати себе хворим, заховався у власній квартирі, а розхльобувати «заварену кашу» доручив молодому викладачеві Д. В. ХОМЕНКОВИ⁵¹.

⁴⁵ У рукописі А. В. Кириченка пізніше кульковою ручкою виправлено невідомим редактором слово «вихвалити» на «возвеличити».

⁴⁶ 1 вересня 1893 р.

⁴⁷ **Базаревич Михайло Федорович** (1864 - ?) – педагог. Після 1896 року – викладач математики та фізики в 2-й Київській гімназії, інспектор Київського навчального округу (на 1905 р.), помічник попечителя Віленського навчального округу.

⁴⁸ **Андрієвський Іван Семенович** – викладач історії та географії (1 липня 1880 – 3 червня 1894), директор (3 червня 1894 – 4 серпня 1905) Глухівського учительського інституту.

⁴⁹ Помилка. Необхідно - «П. А»). **Міловський Павло Олександрович** – директор Глухівського учительського інституту (4 серпня 1905 – 19 серпня 1909).

⁵⁰ У машинописі зазначено як: «...дворушником-примиренцем: і «закону» додержувати, і «масам» догодити».

⁵¹ **Хоменко Дмитро Володимирович** (? – 17 липня 1941) – викладач російської мови в Глухівському учительському інституті (1902 – 10 червня 1906). Його донька, **Валентина Дмитрівна Хоменко** (1909 – 1979) викладала співи в Глухівському педагогічному інституті (1957 – 1966).

Розгортання подій у протоколах відбито так: з травня м[іся]ця 1905 р. вихованці перестали ходити на ранішню і вечірню молитву і відвідувати службу в домовій інститутській церкві. 1-го вересня 1905 р. вихованці подали новому директорові пану [П. О.] МИЛОВСЬКОМУ петицію, в якій нарікали на «бесцеремонное выпрашивание воспитанников перед классом, как в сельской школе»... на «медали, которыми награждают при окончании курса»; ремствували з приводу режиму дня в гуртожитку, який «обезличивает молодые силы, убивает проявление всякой самостоятельности»; вимагали скасування [А: с. 15] балов, урочний метод замінити репетиціями, скасувати переводні екзамени; надати їм право самим улаштувати режим свого життя поза урочними годинами, а за провини віддавати на товариський суд. Особливо вихованці обурювались на економа Миргородського, який «заслужив их общую глубокую несимпатию» і якого вимагали замінити «таким, который делал бы все сообразно с их потребностями, под их контролем».

Новий директор відповів, що він «готов» піти назустріч бажанням вихованців, але в межах законності і порядку. 20-го вересня 1905 р., напередодні храмового інститутського свята, відбулася сходка вихованців, на які ухвалено вимагати увільнення економа, а 22-го вересня на квартиру директора прийшла група вихованців з такою ж вимогою, бо економ не одвіз до бані [А: с. 16] чистої білизни, і вони привили додому тільки в самих піджаках. Директор делегатів цих не прийняв; зібралась сходка, яка вимагала, щоб він прийшов для «обьяснения». «Сходка була бурна» пели: «Дубинушку» і «Гей, не дивуйте, добрі люди, що на Україні повстало». Директор на сходку не пішов.

23-го вересня розпочався страйк, уроки не відбулися. Увечері того ж дня на засідання педради прибули представники страйкарів, що заявили таке: «Воспитанники, во первых, гневаются на директора, который во вступительной речи (по приезде в Глухов) предлагал им без стеснения выражать свои нужды, но не принял их, когда они явились погово- [Б: с. 7] рить с ним о бане; во-вторых, «долой економа!». Педрада об'явила, що невідвідування уроків незаконне, не має поважних причин, і запропонувала учням приступити [А: с. 17] до учбових занять. Але 24-го заняття не відбулися, а 25-го, у неділю, до церкви ніхто з них не прийшов. Директор «заболел»⁵². Педрада, під керівництвом

⁵² Саме так зазначено в рукописі: в лапках та підкреслено.

в. о. директора Д. В. ХОМЕНКА, ухвалила увільнити всіх вихованців з інституту і повернути їм документи.

27-го вересня 1905 р. прибув з КИСВА округовий інспектор А. А. ПОПОВ для переведення слідства, зокрема для перевірки обвинувачення економа Миргородського. Допит всіх співробітників інституту, а також поставщиків⁵³ не дав жодного факту для обвинувачення Миргородського в злочинних діях. Лише ствердилися заяви вихованців про різкий тон економа в розмовах з ними. Подана на ім'я округового інспектора нова петиція про увільнення економа була відхилена як безпідставна. Учні, користуючись всіма вигодами життя в інституті за рахунок державних [А: с. 18] коштів, заявили, що вони не підуть на уроки, доки не прийде з Києва розпорядження про увільнення економа.

3-го жовтня 1905 р. педрада ухвалила закрити інститут, відібрати від учнів підписку про негайний виїзд із Глухова. 8-го жовтня прибув до Глухова округовий інспектор М. О. БАЗАРЕВИЧ. 5 днів тривало слідство, допитували всіх співробітників інституту, поставщиків, ремісників і чорноробів, що мали стосунки з економом МИРГОРОДСЬКИМ, але обвинувачення його в злочинах не підтвердилося і постанову попереднього засідання педради про відхилення петиції учнів ухвалено «оставить в силе».

Тим часом, до педради «посыпались пропенія о переводе воспитанников в другие институты: Феодосийский, Московский и Петербургский». Педрада задоволити⁵⁴ прохання, прийнявши на себе клопотання з названими інститутами. [А: с. 19] Замість вибулих прийнято кандидатів, які під час приймальних іспитів не ввійшли в конкурс.

VI. 17-те жовтня 1905 р.

Розпочався 1905-6 учб[овий] рік, заняття поволі налагоджува- [Б: с. 8] лись. Приспіло 17-те жовтня 1905 року в безладдям в місцевих учбових закладах, з аграрним і робочим рухом, що особливо виявилися на чернігівщині. 27-го жовтня вихованці інституту подали заяву, що вони «в виду крєйне нервного состояния не могут посещать уроков. Они испытывают большую тревогу вследствие погромов в уезде, случаев

⁵³ Поставщиків – тобто, студентів, що страйкували.

⁵⁴ Слово «задоволити» рукою автора було виправлена на «задовольнила», написавши над цим словом ще «ьн».

нападения в городе на учащихся, недовольства ЧЕРНИ⁵⁵ воспитанниками института, угрожавшей разгромить институт; скопления в городе народа по случаю призыва новобранцев, слухов о появлении приезжих лиц, бросивших работу на промышленных предприятиях». [А: с. 20]

Прохачі вимагали відпустки, заявляючи, що вони й самовільно вийдуть, в разі не дадуть їм відпустки. Рада дала відпустки до особистого кожному повідомлення.

Але уже 11-го листопада т. в. о. директора законоучитель [А. І.]МИЛОВИДОВ⁵⁶ заявив педраді, що 28 вихованців інституту збираються разом в сторонніми особами в приміщенні інституту на сходки и настирливо просять про відкриття занять. Педрада ухвалила: ЗАКРИТИ ВСІ ДВЕРІ⁵⁷ інституту для зборів і не починати занять до розпорядження округового начальства. Але 15-го листопада рада визнала за можливе відновити заняття в інституті з 22-го листопада. Дехто з учнів прийшли, а інші подали медичні довідки про хворобу. Заняття сяк-так почалися. А тим часом 28-го листопада надійшло за № 23044 розпорядження Міністра Народної Освіти тимчасово закрити [А: с. 21] інститут. Інститут послав до Київської Учбової Округи делегатом уч[ителя] С. М.СОЛОШЕНКА⁵⁸ з заявою, що заняття в інституті набирають нормального характеру і тому закриття ін[ститу]ту⁵⁹ на цей час треба визнати недоцільним. Округа дала згоду, і інститут не був закритий.

Проте, 2-ге півріччя 1905 р. було викреслене з навчального життя: сталася така постанова педради: «В виду того, что учебные занятия в обеих четвертях шли крайне нерегулярно, с значительным перерывом их в продолжение более 2-х месяцев и в виду неявки из отпуска некоторых воспитанников до сего времени, а также принимая во внимание, что в причинах нерегулярности учебных занятий и перерыва их виновны одинаково все воспитанники, - отметок за 2-ю четверть не выставлять, также как и за первую» (засед. 17-го декабря 1905 г.). [А: с. 22; Б: с. 9]

⁵⁵ У рукописі А. В. Кириченка це слово підкреслено.

⁵⁶ **Миловидов Антоній Іоаннович** (1868 або 1870 р. н.) – викладач Закону Божого в Глухівському учительському інституті (15 листопада 1896 р. – 20 серпня 1909 р.).

⁵⁷ Виділено високим шрифтом у машинописі.

⁵⁸ У рукописі вказано прізвище Солошенко, а в машинописі – Солощенко; **Солошенко Сергій Моїсейович** (1863 – 1943) – викладач гімнастики та ручної праці в Глухівському учительському інституті (1890 – червень 1906 р.).

⁵⁹ Саме так зазначено в оригіналі рукопису.

VII. 1906-й рік.

8-го січня 1906 р. на екстремному засіданні ради було заявлено, що два вихованці інституту (Володимир МАРУНЯК II к. і Костянтин БЄЛЯЄВ III к.) заарештовані і посаджені у Глухівську тюрму за агітацію серед селян с. Микитівки⁶⁰, куди вони відправились самовільно. Виявилось, що з часу вересневих і жовтневих заколотів вихованці не додержують правил: ідуть без дозволу з інтернату коли і куди кому схочеться, являючись акуратно лише на сніданок, обід і вечерю. Дежурства вчителів у інституті стали тільки формальним маскуванням безумовно нестерпного розкладу учбової установи. А тому, на підставі вищенаведеної постанови Куратора Київської Округи з 28-го листопада 1905 р. за № 23044⁶¹, педрада ухвалила ЗАКРИТИ ІНСТИТУТ до кінця учбового року, повернути документи на руки вихованцям, надавши випускникам 3-го к. [А: с. 23] право складати іспити на звання учителя міська школи, а учням I і II кл. після канікулів у серпні місяці - складати іспити до вищих класів. Вихованці другого дня подали колективну заяву⁶², підписану трьома уповноваженими, про те, щоб Рада не закривала інституту, а, навпаки, допомогла їм в бажанні продовжувати навчання. Куратор Округи розглянувши ухвалу педради і заяву вихованців, не вбачав підстав для закриття інституту (пропозиція з 16 січня 1906 р. за № 899) і визнав за необхідне, щоб в разі порушення порядку вихованцями притягати до відповідальності тільки винуватих. Через те, що заколоти в інституті виникали на економічному ґрунті, що педрада витратила багато енергії і часу на розв'язання цих справ, було вирішено скасувати інтернат [А: с. 24] при інституті. В серпні 1906 р. цей інтернат перестав існувати.

VIII. Наслідки 1905-6 учбового року.

Друге півріччя учбового року характеризується такою постановою педради (3-го березня 1906 року): «в виду того, что учебное дело шло НЕНОРМАЛЬНО⁶³, преподаватели не имеют возможности проверить знания воспитанников, -ходатайствовать перед Г. Попечителем Округа о разрешении ограничиться выставлением только годовых отметок. [Б: с. 10]. Проте, всі випускники, в кількості 23 ч., склали іспити, всі 2-го к.

⁶⁰ с. Микитівка – населений пункт Шосткинського району Сумської області.

⁶¹ «за № 23044» у машинописі пропущено.

⁶² У машинописі зазначено – «заявку».

⁶³ У рукописі це слово ті інші підкреслено, а в машинописі – виділено високим шрифтом.

перейшли до 3-го, а з 1-го на 2-й к. тільки одному учню відклали екзамен на серпень через хворобу, і один залишений на другий рік. При оцінці поведінки випускників більшість голосували за бал 4, а меншість (законучитель о. [А. І.] Миловидов і уч. [Д. В.] Хоменко) – за бал 5. Куратор округи повідомив (з 20/VI - 1906 р. за № 11656), що він [А: с. 25] затверджує постанову педради про зниження всім випускникам оцінки за поведінку на один бал, тобто до 4 х.

Так, порівнюючи гаразд для учнів, закінчився бурхливий 1905 – 6-й учб. рік. Не так легко вийшов інститут із становища щодо викладачів. Протягом канікулів покинули інститут – «перевелись, хто куда мог» викладач фізики, природознавства, математики, російської мови, історії, географії і ручної праці⁶⁴.

ІХ. Наслідки закриття гуртожитка.

З перших же днів вільного від незручних правил гуртожитка життя на приватних квартирах почалися «горькие жалобы на бедствия и лишения»⁶⁵. 1-го вересня 1906 р. заслухана словесна заява, а 7-го жовтня т/р. писемне прохання порушити клопотання про відпуск додаткової суми на стипендії, бо [А: с. 26] вихованці «испытывают затруднения в содержании себя на 15 руб. стипендии в месяц», якої вистачає тільки на квартиру в харчами, найману у бідніших міщан в околицях міста, де не було жодних вигод для життя і учбових занять. На інші потреби, взуття, одягу, білизну, книжки, писемні приналежності, баню, миття білизни і інші дрібні видатки не залишається нічого. (Все це раніше давав вихованцям інститут). Підняте клопотання про збільшення розміру стипендії міністр відхилив. 7-го жовтня 1907 року педрада відхилили неодноразові клопотання вихованців, що «убедительно просили возвратить им интернат».

⁶⁴ Викладач природознавства **Володимир Володимирович Лукашевич** перевівся в Проскурівське реальне училище (серпень 1906), викладач російської мови **Дмитро Володимирович Хоменко** – в Хорольську жіночу гімназію (червень 1906), викладач ручної праці та гімнастики **Сергій Моїсейович Солошенко** був призначений інспектором народних училищ Мелітопольського району Одеського навчального округу (червень 1906), викладач історії та географії **Віталій Васильович Мотохін** – до Новозибківського реального училища (1 серпня 1906)

⁶⁵ У рукописі це словосполучення підкреслено лінією. Також спочатку фраза мала вигляд: «горькие бедствия и лишения», а потім рукою автора було звернуто дописано: «жалобы на».

28-го жовтня 1906 р. подана така заява учнів: «С закрытием интерната мы лишились НЕКОТОРЫХ УСЛОВИЙ, СПОСОБСТВОВАШИХ⁶⁶ успешному ходу занятий: пользование во всякое время энциклопедии [А: с. 27] чешским словарем, физическим кабинетом, учебными пособиями, совместной разработки некоторых [Б: с. 11] вопросов». Вони просили дозволити відвідувати інститут у позакласні години для читання з питань академічного характеру і рефератів. Також просили дозволити читати у ці години періодичну літературу, бо є потреба «в знакомстве с текущими событиями и явлениями в области науки и общественной жизни». На диво, викладачі не пішли назустріч розумному бажанню вихованців своїх і застосували «всю силу своей диалектики, чтобы отклонить просьбу воспитанников». Між іншим, домовились до виразу, що «не располагают свободным временем для ведения дежурств», подібно тому як вони повинні були «дежурить при существовании интерната» (безплатно, згідно з § 29-м Положення 31-го мая 1872 г.). [А: с. 28] Ця постанова педради була затверджена Куратором Київської Учебної Округи.

Х. Ліквідація «освободительного движения»

Циркуляр М. Н. П. з 25 листопада 1905 р. за № 25505 (заслухано на засіданні інституту 13 січня 1907 р.), під загрозою кари за безчинність влади запропоновано «не допускать ни под каким видом внесения в жизнь школы таких явлений, как ученические организации со старостами, делегатами и т. п., с притязаниями организации власти учеников над учениками или предъявления тех или иных требований к администрации школы». Але події йшли своєю чергою. 20-го лютого 1907 р., в день відкриття 2-ої Державної Думи, значна частина вихованців інституту і учнів зразкової школи, замість уроків зібралися юрбою з гімназистами, за проводом вихованця III к. [О.] КАРМАНОВА⁶⁷ і [К. П.] ЗЛЕНКО⁶⁸ і II к. [М. О.] КАРПОВА⁶⁹ і [І. Я.] СУХОРЕБРОГО⁷⁰ [А: с. 29] пішли до

⁶⁶ Виділено це словосполучення високим шрифтом лише в машинописі.

⁶⁷ **Карманов Олександр** був відрахований з Глухівського учительського інституту (18 березня 1907 р.).

⁶⁸ **Зленко Костянтин Прохорович** (псевдонім – Кость Шкода, Кость Гай-Шкода; 1888 – після 1965) – випускник Глухівського учительського інституту (1907), український письменник.

⁶⁹ **Карпов Микола Олександрович** (1886 – після 1967) – випускник Глухівського учительського інституту (1908).

міської школи ім. [Ф. А.] ТЕРЕЩЕНКА⁷¹ і жіночої гімназії з пропозицією припинити заняття і улаштувати громадянське свято. Інспектор міської школи⁷² і начальниця ж. гімназії⁷³ «выпровадили молодых граждан». Натовп попрямував до чоловічої гімназії, де делегації з 20-х вихованців не пощастило навіть побачити начальника закладу⁷⁴. Хтось запропонував бити вікна в гімназії, хтось - пройти вулицею з співами, хтось пропонував виголошувати промови на злобу дня». Але все це провалилося, бо між при- [Б: с. 13] сутніх не знайшлося ні співаків, ані ораторів.

Вранці того ж дня до директора Миловського прийшли два викладачі [В. А.] МОХОВ⁷⁵ і [М. М.] РЕЗВИН⁷⁶ і заявили, що вихованці інституту бажають святкувати відкриття Державної Думи припиненням занять. Директор доручив викладачам [А: с. 30] пояснити вихованцям, що звільнення учнів від занять провадиться Міністром Нар. Освіти, від якого не було жодних розпоряджень щодо 20-го лютого, а тому директор просить ні в якому разі не припинять занять в інституті. Ніхто з викладачів після цього не сповістив директора, що на уроках значна частина учнів відсутня, і він був певний, що «все обстоит благополучно». Об 11-й годині директор «пожаловал» (несподівано для учнів) на його урок у II к. Передбачався від'їзд директора того ж дня ДО ПЕТЕРБУРГА, але «не успел собраться». В аудиторії було лише 6-7 слухачів, а інші 12-13 були відсутні. 3/4 години директор вів розмову про подорож своєю до ПЕТЕРБУРГА на параду в питаннях побуту учительських інститутів. Після дзвоника директор розмовляв з іншими учнями, і йому здавалося, до вони «в самом обычном настроении». А тим часом, 3-й урок історії [А: с. 31] в I к. не відбувся, бо в аудиторії було 7-8 ч., а в коридорі бродила юрба, що заважала займатися.

⁷⁰ **Сухоребрій Іван Якович** (1883 – 1954) – випускник Глухівського учительського інституту (1908); Заслужений вчитель УРСР, нагороджений орденом Леніна.

⁷¹ Глухівське 3-х класне міське училище ім. Ф. А. Терещенка.

⁷² **Кирилов Віктор Олександрович** – учитель-інспектор Глухівського 3-х класного міського училища ім. Ф. А. Терещенка (1892 - 1909).

⁷³ **Бріген фон дер Софія Михайлівна** (1870 р. н.) – начальниця Глухівської жіночої гімназії (1898 - 1917).

⁷⁴ **Лазаренко Михайло Федорович** – директор Глухівської чоловічої гімназії (1875 – 1907).

⁷⁵ **Мохов Василь Андрійович** (1859 – 1951) – викладач малювання в Глухівському учительському інституті (15 листопада 1897 – червень 1924).

⁷⁶ **Резвін Микола Михайлович** – викладач математики Глухівського учительського інституту (1 серпня 1906 – 1 серпня 1909).

Не дивно, бо п. [П. О.] Миловський був вражений, коли узнав увечері того дня від директора гімназії про заворушення в інституті. Все ж таки другого дня він поїхав до Петербурга. 17-го березня 1907 р. прибув до Глухова окр. інспектор М. [Ф.] БАЗАРЕВИЧ. На засіданні педради виявилось, що ухвала відзначити день відкриття 2-ої Державної думи припиненням занять прийнята була 35-ма виховниками інституту (з 75-х) ще напередодні, 19-го лютого на сходці в інститутській курилці під час великої перерви, з участю декількох учнів старшого класу зразкової школи. На сходці було зачитана якась стаття, що викликала жвавий обмін думок.

Виявилось, по дежурства викладачів в інституті після закриття інтернату [А: с. 32] не було. Ні один з них не міг точно сказати, скільки учнів було на уроках 20-го лютого. Дехто з них зовсім уроків не давали, інші (напр. о. законоучитель) провели години в розмові «на злобу дня». [Б: с. 13] Журналів про відвідування і успіхи учнів в інституті не вели з заснування інституту. Вихованці інст. [О.] КАРМАНОВ і [К. П.] ЗЛЕНКО в розмові на педраді з округовим інспектором поводили себе задириливо, відмовились назвати, хто з товаришів були з ними; висловили здивування, чому допитують лише їх двох, а не цілий клас. На питання, чи почувають вони жаль за свій вчинок, [О.] КАРМАНОВ відповів, що він висловлює жаль з приводу того, що у святкуванні 20-го лютого не було проявлено єдності всіма вихованцями інституту. Коли було поставлено питання про покарання цих вихованців інституту, які були «винювачами роздратування всего Глуховского [А: с. 33] общества против института», то деякі члени ради висловлювали думку, як би суворе покарання винуватців не призвело до гірших наслідків. Округовий інспектор, очевидно роздратований, покинув засідання педради і звернувся до всіх з порадою, що міра покарання повинна бути «справедливою, целесообразной и основанной на фактах, при чем Совету следует руководствоваться главным образом соображениями о том, что из института должны выходить в учителя только такие лица, которые сознают необходимость порядка в учебных заведениях и уважать его».

[О.] КАРМАНОВ був увільнений з інституту, [К. П.] ЗЛЕНКО і [І. Я.] СУХОРЕБРІЙ назавжди позбавлені стипендії і поведінка їх відзначена балом «три», А [М. О.] КАРПОВ позбавлений стипендії на один місяць і поведінка йому теж визначена балом «три». Здавалось, що [А: с. 34] на цьому повинно було закінчитись уже, і життя інституту піде

заспокоєним річищем. Але дальші події показали, що рано ще говорити «все благополучно».

Питання українізації.

13-го квітня 1908-го р. директор доповів педраді подане вихованцем [І. Я.] СУХОРЕБРИМ і громадянином ГЕРНЕНКОМ прохання, підписане 42-ма вихованцями - українцями. Ремствуючи з приводу антипедагогічної практики в народній школі, де викладання провадиться чужою дитині російською мовою, українці просять клопотатися перед Міністерством Нар. осв. введення в обов'язковий план інституту таких учбових дисцип- [Б: с. 33] лін: української мови («НЕ МАЛУРУССКОГО ЯЗЫКА, А УКРАИНСКОГО»⁷⁷), української літератури і історії, з викладанням українською новою, а коли це за технічних міркувань неможливе, то тимчасово можна припустити викладання [А: с. 35] і російською мовою. Після підписів 42-х українців додано ще Р. S. такого змісту: «Ми вихованці інших національностей, вважаючи прохання товаришів за цілком справедливе, приєднуємось до них».

Одинадцять підписів.

«Устроив, по обычаю, всеночный совет преподаватели с истинным христианским долготерпением разбирали доводы петиционеров и пришли к постановлению, что приведенные в прошении мотивы изложены не достаточно убедительно, допускают много возражений, а потому прошение не может быть направлено в Министерство Народного Просвещения».

8-го грудня 1908 р. Директор і лікар інституту випадково викрили цілу багажну паку української літератури, яку вихованці розпаковували в курилці. Книжки були конфісковані. [А: с. 36]

20-го вересня на екстреному засіданні педради викладач Я. К. КУТИР⁷⁸ заявив, що в приміщенні 1-го к. зібралася сходка всіх вихованців для обговорення питання про зауваження директора вихованню III-го к. [Г. М.] ДРУЖИНІНУ⁷⁹ за самовільний вихід із церкви до закінчення служби. Вихованці мають намір не йти до церкви напередодні і в день храмового свята 20 - 21. IX, щоб виявити свій протест

⁷⁷ Виділено високим шрифтом у машинописі.

⁷⁸ **Кутир Яків Миколайович** (1880 р. н.) – викладач історії та географії в Глухівському учительському інституті (1 жовтня 1906 – 1911).

⁷⁹ **Дружинін Григорій Матвійович** – випускник Глухівського учительського інституту (1909).

проти такого вчинка директора. Про намір вихованців знали учитель співів і законоучитель. Ухвалено негайно запросити на засідання вихованців III-го к., як ініціаторів ЦЕРКОВНОГО СТРАЙКУ, щоб вони відверто висловилися, чим саме незадоволені, і в разі, коли вони вкажуть, в чім директор провинився, як педагог і адміністратор і вчинок його неправильний, уразливий для них, то він охоче перепросить вибачення. На вимовляння директора і законоучителя вихованці не розказували, обмежились мовчанкою. [А: с. 37]

Попередивши, що педрада подивиться на відсутність «воспитанников» на церковній відправі, як на безумовно неприпустиму демонстрацію, яка матиме для них журні наслідки, директор відпустив їх.

Увечері на відправі і уранці на службі і молебні в церкві було тільки 7 вихованців (з 80-ох), і ті не брали участі в хорі. В одвертій розмові з одним викладачем вихованці виставили, як причину ЦЕРКОВНОГО СТРАЙКУ [Б: с. 15], пред'явлення до них дисциплінарних вимог, що сталися після ревізії [М. Ф.] БАЗАРЕВИЧА. Ці елементарні законні вимоги щодо відвідування уроків церковної служби, пристойного поведіння себе в церкві - ІНСТИТУТЧИКИ ЗВАЛИ «ПОДТЯГИВАНИЕМ ИХ, КАК МАЛЬЧИКОВ»⁸⁰.

Протягом⁸¹ (з 22/IX - 1908 р.), написаний на 14 сторінках журналу, закінчується визнанням вчинка вихованців «не заслужуючим» жодної полегкості і, [А: с. 38] безумовно, неприпустимого в учбовому закладі, ухвалено: взяти до уваги цей вчинок при обговорюванні питання про поведінку за поточну чверть і при видаванні атестатів випускникам, а також при розподілі стипендій I-му курсу. Це засідання закінчилося о 3-й годині ночі, складала протокол секретар з директором більше 2-х місяців, а педрада заслухала й підписала лише 1-го грудня 1908 р. (в присутності округового інспектора А. [В]. ЛІПЕРОВСЬКОГО⁸²). Приставлено протокол куратору Київської Учбової Округи 3-го березня 1909 р. після скарги вихованців I к. на ім'я Куратора про затримання стипендії. За пропозицією Куратора, питання про провину страйкарів обговорювалось удруге 20-21 березня 1909 р. (п. [П. О.] Миловський був відсутній). Педрада одноголосно визнала, що інцидент 21-го вересня 1908 р. втратив збою гостроту, а тому вона не [А: с. 39] вважає за можливе вдаватися до

⁸⁰ Виділено високим шрифтом у машинописі.

⁸¹ У машинописі зазначено: «Протокол».

⁸² **Ліперовський Олександр Володимирович** (1874 р. н.) – окружний інспектор при Київському навчальному окрузі (1907 – на 1914).

суворого покарання винуватців позбавленням стипендій. Отже, демонстранти мало постраждали: їм знижені бали з поведінки до чотирьох за чверть, а випускникам у атестатах виставлено з поведінки бал «п'ять». Серед вихованців стала поширюватись думка, що потурання педради і начальства єсть поступка їх сили.

Кінець «директорівання» п. [П. О.] Миловського.

30-го січня 1909 р. директор [П. О.] Миловський увійшов на урок педагогіки в II-й к. і помітив, що декілька учнів відсутні, а один (МЕЛЕШКО) сидить не на своєму місці. Підозріваючи, що переміною місця Мелешко замаскує відсутність товаришів, директор запропонував йому зайняти своє місце. МЕЛЕНКО⁸³ не тільки не пересів, але і став заперечувати, сидячи. Після настирливої, під загрозою тяжкої відповідальності, вимоги [А: с. 40] директора Меленко пересів на своє місце. На захист Меленкові виступив [О. О.] КАРПЕКА⁸⁴, який замовчав лише після суворого зауваження директора. Коли директор виходив з класу після уроку, за спиною його [Б: с. 16] почувся поодинокий свист, який був, за словами директора, нібито помстою за настирливу вимогу додержувати порядку в класі. Зупинившись директор з'ясував усю дикість вчинка і сказав, що коли хтось зважився на такий вибрик, то він, коли у нього є хоч скільки-небудь чесності, повинен сам повинитися, не ховаючись за спину товаришів, але всі мовчали. В коридорі вихованець II к. [М. Ф.] ІОНОВ⁸⁵ сказав директорові, що він поведився з Меленком, як з пацаном- «как аукнется, так и откликнется», - відповів директор.

В шинельній знайшовся ще один оборонець Меленка [К. І.] КАРПОВИЧ⁸⁶, який, насуваючи на очі шапку, голосно й зухвало «резонировал», [А: с. 41] що директор вчинив з Меленком несправедливо. Наказавши всім зняти шапки в присутності начальника установи, який без шапки розмовляє з ними, директор попросив стоявшого тут секретаря педради [М. М.] РЕЗВОГО⁸⁷ запам'ятати зухвалі

⁸³ Саме так указано в рукописі. Тут і надалі вже називається на Мелешко, а Меленко.

⁸⁴ **Карпека Олександр Олексійович** – випускник Глухівського учительського інституту (1910).

⁸⁵ **Іонов Микола Федорович** (1883 р. н.) – випускник Глухівського учительського інституту (1910).

⁸⁶ **Карпович Костянтин Іванович** – випускник Глухівського учительського інституту (1910).

⁸⁷ Помилка. Резвін Микола Михайлович.

слова [К. І.] Карповича. Тут же опинився класний керівник Я. Н. Кутир, який став «любопытствовать», в чому справа і директор попросив його потурбуватись про ретельний розслід випадка й виявлення винного. Ця справа обговорювалась в засіданні педради 5-го лютого 1909 р. Одноголосно ухвалено визнати відповідальними, в разі невиявлення винного, всіх вихованців II-го к. і покарати їх зниженням балу з поведінки до «трюх» за всіма наслідками щодо припинення видачі їм стипендії. Ця ухвала була зачитана вихованцям II к., при чому на обмірку- [А: с. 42] вання було дано декілька хвилин. Усі мовчали, винний себе не виявив. «Освистанный урок» [П. О.] Миловського був останнім його уроком в інституті; засідання педради, на якому обговорювання провина II класу, було останнім засіданням під головуванням п. [П. О.] Миловського. Він виїхав до Києва, здавши управління інститут [М. М.] РЕЗВОМУ. Добувши довготривалу відпустку, [П. О.] Миловський до Глухова більше не повертався.

Питання про вчинок вихованців II класу, за розпорядженням Куратора Округи перерішувався в Педраді 20 - 21 / III. 1909 р. на колективну скаргу вихованців на ім'я округового інспектора В. А. ЛИПЕРОВСЬКОГО⁸⁸. Педрада, «в отсутствии [П. О.] Миловського взглянула другими глазами» і признала свою помилку, «невольную и досадную», а саме: не знавши справжнього винуватця свисту, під тиском директора, педрада необачно наклала кару зага- [Б: с. 18] лом на всіх вихованців II к. [А: с. 43] Проте, з заяви їх на ім'я [В. О.] Липеровського видно, що вони визнають вчинок свого товариша «некорректным, заслуживающим порицания», але, за невиявленням винного, вони не можуть вплинути на нього так, щоб він признався у провині. Зважаючи на це, педрада визнала за можливе скасувати свою постанову з 5-го лютого т / р, звільнивши від відповідальності вихованців II-го к. і надавши винному відповідати перед власним сумлінням, але Меленкові і [К. І.] Карповичеві зменшити бал з поведінки до «чотирюх».

«Усмиритель інституту».

В наслідок зворушень 1905-9 років у «высшого начальства долготерпение начало истощаться, и уже назревала мысль: или радикально оздоровить Глуховский уч. институт, или закрыть его навсегда».

⁸⁸ Помилка. Треба «А. В».

«К началу 1909/10 учеб. года» [П. О.] Миловський пішов [А: с. 44] у відставку, а законоучителя [А. І.] Миловидова переведено до Суражської учительської семінарії⁸⁹. Переведені також в інші міста викладач рос. мови⁹⁰ і математики⁹¹, а інші особи службового складу «призваны были к новой работе с новым директором [М. С.] Григоревським»⁹².

М. С. ГРИГОРЕВСЬКИЙ, людина «упорного труда, энергичной воли, огромного административного таланта, но, в то же время, доброй души, при импозантной вежливости», - він зразу охопив своїм взором всі сторони життя інституту. За короткий час директорування [М. О.] Григоревського інститут зовні і в середині став невпізнаними. Ті ж самі вихованці, що свистали на уроці, збирались на сходки, страйкували, приходили на уроки в кількості 6 - 8 чоловік, тепер, відчули, що віжка в м'яких, але міцних рукавицях, стали ввічливі, ретельні, справні, шанобливі, трудолюбні, бо «строго [А: с. 45] подчинялись выданной им на руки и подписанной ими инструкции», поводили себе і в інституті, і поза інститутом пристойно, ходили неуклібно до інститутської домової церкви і вистоювали всю церковну службу поважно, брали жваву участь у церковному інститутському хорі. Мешканці Глухова перемінили свій погляд на вихованців інституту і вихваляли нового директора. [Б: с. 18]

Приміщення інституту з холодної неохайної казарми перетворилося через один рік в палац чи затишну квартиру, в порівнянні з іншими казенними будинками. Садок, двір, квітник, горожа - все перетворилось ніби магією чарівного жезла. Архів, канцелярія, діловодство приведено в зразковий порядок, також проведена точна інвентаризація всього казенного майна. [А: с. 46]

Крім цієї зовнішньої показної сторони, багато попрацював [М. О.] Григоревський щодо більш серйозної і ґрунтовної постановки учбово-виховної справи. Протягом перших 2-х років майже на кожному⁹³ засіданні педрада заслуховувала науково-, педагогічно-,

⁸⁹ Суразька учительська семінарія – спеціалізований навчальний заклад, який був відкритий 1 липня 1909 в м. Сураж (Чернігівська губернія).

⁹⁰ **Февральов Євген Олексійович** – викладач російської мови в Глухівському учительському інституті (15 вересня 1908 – серпень 1909). У зв'язку з підозрою у симпатіях до українофільства був переведений до Бердичівської жіночої гімназії.

⁹¹ **Резвін Микола Михайлович** 1 серпня 1909 року був переведений до Полтавського реального училища.

⁹² **Григоревський Митрофан Семенович** (1872 – 1933) – директор Глухівського учительського інституту (19 серпня 1909 – 26 березня 1913).

⁹³ У машинописі вказано «кожному засіданні».

життєвообґрунтовані доповіді про бажану постанову якоїсь учбової дисципліни, про викладання в інституті. За ініціативою [М. О.] Григоревського переглянені й розширені, з дозволу начальства, програми курсу інституту, що, натурально, призвело до зміни й розширення програми для вступників до інституту. Крім того, з дозволу начальства, були відновлені деякі предмети, що викладалися за часів А. [В.] Білявського, а саме: «Отечествоведение», тригонометрія і космографія. Обновлено бібліотека, переобладнані кабінети наочних приладь. Значно полегшено і спрощено [А: с. 47] користання бібліотекою, а також перевірка бібліотеки введенням нових рухомих каталогів.

Заснування педагогічного музею

На одному з перших засідань педради [М. О.] Григоревський доповів про потребу організувати при інституті педагогічний музей. Не зважаючи на відсутність певних грошових коштів директор радив покласти початок «доброму делу», а далі можливо буде звертатись до видавців підручників, до майстерень учбових приладь, до Педагогічного музею в Петербурзі, Політехнічного музею в Москві і т. ін. Глибока віра в те, що «добра воля, терпение, труд да любовь к тому делу, за которое беремся», дали гарні наслідки: за якусь пару років музей уже являв собою гордість інституту, нараховував тисячі примірників на [А: с. 48] суму 3000 карб., хоч багато предметів поступало або вироблялося безплатно.

Заснування музею створило новий вид писемних праць вихованців III-го к.: кожному з них надається можливість вивчати перший - ліпший [Б: с. 19] відділ підручників або приладь, написати реферат і прочитати його на конференції для ознайомлення товаришів з своєю працею.

З 1910-го року введені практичні заняття з природознавства і фізики в окремому кабінеті при зразковій школі, де вихованці не з малюнків, рисунків і книжок, як це робилося в музеї, а з мікроскопом і іншим приладдям у руках самостійно, або під наглядом викладачів перевіряють свої теоретичні заняття⁹⁴ і готуються до демонстрування на уроках у школі.

На необов'язкову раніше ручну працю в інституті дивилися, як на ремесло, на клас [А: с. 49] ручної праці, як на майстерню столяра. Обґрунтувавши свої доводи на думках Я. А. КОМЕНСЬКОГО⁹⁵, [Ж. -

⁹⁴ Очевидно малось на увазі автором «знання».

⁹⁵ **Коменський Ян Амос** (1592 – 1670) – чеський теолог, письменник, педагог.

Ж.] РУССО⁹⁶ і [Й. Г.] ПЕСТАЛОЦЦІ⁹⁷, на думках учених західно-європейських економістів [М. О.] Григоревський переконав педраду і вихованців змінити погляд на ручну працю і вважати її за важливий учбово-виховний освітній засіб.

Не зважаючи на авторитет [К. Ю.] Цируля⁹⁸ й [Н. В.] Касаткіна⁹⁹, за програмами яких провадилось навчання, [М. О.] Григоревський зважився зламати програму застосуванням робіт цікавіших і корисніших для майбутніх учителів¹⁰⁰. Ручною працею захопилися й учні зразкової школи, у двох старших класах якої почалось обов'язкове навчання цієї праці з кінця 1910 року. В короткий термін ручна праця в інституті піднялася на такий високий рівень, що її вироби [А: с. 49] були на двох виставках і сподобалися медалей і дипломів¹⁰¹.

Зразкова постановка військової і шведської гімнастики сталася в інституті задовго до того часу, коли вони, за розпорядженням вищого начальства стали «модними» обов'язковими предметами навчальних планів. З погляду на те, що в приміщенні інституту немає гімнастичної зали, 1912 року повстало питання про побудування манежу, складено план

⁹⁶ **Руссо Жан-Жак** (1712 – 1778) – французький філософ, мислитель, письменник.

⁹⁷ **Песталоцці Йоханн Генріх** (1746 – 1827) – швейцарський педагог.

⁹⁸ **Цируль Карл Юрійович** (1857-1924) - російський педагог, діяч у галузі трудового навчання. Праці: Цируль К.Ю. Памятная записка о введении и преподавании ручного труда в СПб учительском институте. СПб: Изд. Картографического заведения А. Ильина, 1910. 112 с.; Цируль К.Ю. Педагогический ручной труд как средство художественного воспитания. *Трудовое воспитание*. 1914. № 2. С. 7-12; Цируль К.Ю. Ручной труд в общеобразовательной школе. СПб.: Изд. Картографического заведения А. Ильина, 1894. 246 с.

⁹⁹ **Касаткін Микола Васильович** (1890 – 1974) - радянський психолог, літературознавець. Праці: Касаткін Н. В. О введении ручного труда в народные общеобразовательные школы. *Первый общеземский съезд по народному образованию 1911 года*. М., 1912. Т. 2. С. 140-148; Касаткін Н. В. Ручной труд как предмет общего образования. *Практическая школьная энциклопедия*. М., 1912. С. 246-247.

¹⁰⁰ М.С. Григоревський серйозно вивчав питання викладання праці в спеціалізованих навчальних закладах й 1910 року на з'їзді директорів учительських інститутів та учительських семінарій Київського навчального округу виступив з доповіддю на тему «До питання про постановку ручної праці в учительських інститутах і семінаріях».

¹⁰¹ Саме таке зазначено в рукописі та машинописі.

Ежегодник Глуховского Учительского Института. Год. 1 / под ред. М. С. Григоревского. Киев : Типография И.Н. Кушнерёва и К, 1912. 435 с.

Ежегодник Глуховского Учительского Института. Год. 2 / под ред. М. С. Григоревского. Киев : Типография И.Н. Кушнерёва и К, 1913. 510 с.

і кошторис, добуто кошти понад 4000 крб., але до роботи Григоревський не встиг взятися за виїздом із Глухова.

Зразковій школі, цій педагогічній лабораторії, з часів виходу у відставку директора [О. В.] Білявського, ніхто з директорів не приділив стільки турбот і уваги, як [М. О.] Григоревський. Подане до куратора округи клопотання про перетворення зразкової [А: с. 51] школи на чотирикласну не мало успіху, але учбовий персонал школи пощастило збільшити до 4-х [Б: с. 20] чоловік, замість 3-х. Порушено також клопотання про побудування окремого приміщення для зразкової школи на терені інституту. Зразкові, практичні і відчитні уроки у школі, розбір уроків на конференціях, складання звітів за уроки і характеристик учнів – все це організовано і приведено в інституті до високого ступеня досконалості, як було за часів директора А. В. Білявського.

Ставлячи вихованцям суворі вимоги щодо засвоєння програмового матеріалу і бездоганної поведінки, інститут в той же час виявляв турботу про полегшення екзаменаційного тягаря для вихованців і про задоволення їх матеріальних потреб. За ініціативою [А: с. 52] [М. О.] Григоревського, на з'їзді директорів у Києві з 1910-го року скасовані, як недоцільні іспити для випускників зо всіх предметів і відділів курсу за три роки і введені лише іспити з тих предметів, що вивчалися лише в останньому курсі. Також полегшені й переводні іспити на 2-му курсі. Стипендія розміром 12 карб. 50 к. не забезпечувала навіть доброї квартири для вихованців і вони терпіли нестатки. Інститут заснував товариство допомоги неспроможним вихованцям і видавав безповоротну допомогу таким особам. Заснована також при інституті позичково-ощадна каса, до членів якої входили учителі м. Глухова. Занепад в діяльності Глухівського інституту за роки 1905-9 і втрата симпатій громадськості м. Глухова, а також падіння авторитету цього інституту, колись, за часи [О. В.] Білявського, [А: с. 53] «славного на всю Россию рассадника просвещения», - змінився на відродження всього життя й роботи інституту в напрямку колишніх досягнень. Цю місію виконав і поревершив [М. О.] Григоревський, зумівший знову привернути симпатії громадськості м. Глухова - до інституту упорядкуванням роботи і всього життя інституту взагалі, а зокрема зв'язком громадськості м. Глухова на вечірках з серйозною складною програмою і привітним частуванням гостей на антрактах. Коли поширилася добра поголоска про Глухівський інститут, то «отозвался и даже лично посетил институт г. почетный попечитель», всегда

поддерживающий полезные начинания института камергера Василий Петрович КОЧУБЕЙ¹⁰² [Б: с. 21].

«Венцом обновленной деятельности [А: с. 54] института последних лет (1910 – 13 г.) является издание 2-х выпусков «Ежегодника Глуховского Учительского Института под редакцией М. С. Григоревского»¹⁰³. Не зважаючи на те, що авторам доводилось працювати в провінціальному місті Глухові, до того, уривками, між нелегким безпосередніх обов'язків «Ежегодник» вийшов непоганий. Зо всіх кінців Росії ішли вимоги вислати давно розпродані два перші випуски і на передбачений 3-й випуск «Ежегодника». Це найкраща оцінка трудів видавця і авторів.

26 березня 1913 р. М. С. Григоревський призначений на посаду директора нар. шкіл Нижегородської губ., а директором Глухівського уч[ительського] інституту призначений директор Ставропольського інституту Леонид Яковлевич АПОСТОЛОВ¹⁰⁴.

«Благополучная жизнь института под [А: с. 55] добрым начальством [Л. Я.] Апостолова была скаламучена першою імперіалістичною війною 1914 р. В документах інститутського архіву цей період нічим не відбитий.

1917-й рік

Жовтнева Револуція захопила Глухівський інститут під час директорування відомого педагога, автора популярних підручників з природознавства (потім професор Ленінградського і Московського університетів) К. П. Ягодівського¹⁰⁵. Людина високообдарована, з величезною ерудицією, віддана педагогічній роботі і шкільній справі, демократично спрямована, - Костянтин Павлович Ягодівський зумів відразу направити роботу і все життя інституту на новий Радянський шлях і безболісно провести через усі перешкоди, що були на путі [А: с. 56]

¹⁰² **Кочубей Василь Петрович** (1868 – 1940) – камер-юнкер, предводитель дворянства Глухівського повіту (1896 - 1905).

¹⁰³ Ежегодник Глуховского Учительского Института. Год. 1 / под ред. М. С. Григоревского. Киев : Типография И.Н. Кушнерёва и К, 1912. 435 с.

Ежегодник Глуховского Учительского Института. Год. 2 / под ред. М. С. Григоревского. Киев : Типография И.Н. Кушнерёва и К, 1913. 510 с.

¹⁰⁴ **Апостолов (Апостол) Леонід Якович** (1865 – 1932) – директор Глухівського учительського інституту (1913 – 22 серпня 1966).

¹⁰⁵ **Ягодівський Костянтин Павлович** (1877 – 1943) – директор Глухівського учительського інституту (22 серпня 1916 – липень 1923).

перебудови інституту. Уміло добираючи співробітників інституту і зразкової школи, дотримуючи контакту і зв'язку з місцевими партійними, громадськими і адміністративними організаціями, - К. П. Ягодівський підніс авторитет інституту на високий щабель в педагогічно-науковому значенні, а також і в громадській роботі. Інститут став осередком спілчансько-учительської роботи: всі конференції, збори, наради, лекції, політосвітні і педагогічні, відбувалися неодмінно в інституті і за участю співробітників інституту. [Б: с. 22]

Велику допомогу інституту виявив Партком, який виділив кращих партійців для політроботи в інституті, а саме: Івана Авдейовича ОСАДЧОГО і Якова Ароновича КОГАНА. Особливо велику роль відіграв політрук [І. А.] Осадчий, [А: с. 57] який не тільки проводив політосвітню роботу в інституті своїми доповідями і розмовами, але й згуртував усіх співробітників інституту в єдиний дружний колектив. Влітку 1923 р. [К. П.] Ягодівський був призначений на посаду професора в Ленінградський університет.

На посаду директора¹⁰⁶ Глухівського ІНО був призначений професор Яків Миколайович КОЛУБОВСЬКИЙ¹⁰⁷.

Закриття Глухівського ІНО

На початку 1924 року сталось заворушення серед студентів відділу соцвиху інституту. Справа полягала в тому, що прийом 1921-22 учбового року поділявся на дві групи: вступники, що складали іспити за підвищеною програмою, були зараховані до так званого відділу профобру, з трьохрічним курсом навчання, а інші кандидати, зокрема, учні [А: с. 58] підготовчої групи при інституті, зараховані до відділу соцвиху, з чотирьохрічним курсом навчання. В січні 1924 р. студенти соцвиху порушили клопотання скоротити перебування їх в інституті на один рік, щоб, таким чином, випустити їх в 1924-му році разом з профобровцями. Педрада ІНО не визнала за можливе задоволити клопотання студентів соцвиху про дострокову видачу дипломів про закінчення ІНО: відмовила.

Тим часом наближалися весняні канікули, що припадали на час святкування «ПАСКИ»¹⁰⁸. Група студентів, за проводом І. В. БУРИКА¹⁰⁹ і

¹⁰⁶ Так посада зазначена в рукописі, натомість в машинописі виправлено на посаду «ректора».

¹⁰⁷ **Колубовський Яків Михайлович** (1863 – після 1938 р.) – директор, проректор, декан, викладач філософії, психології Глухівського інституту (1920 - 1924).

двох братів ГОРДІЄВСЬКИХ, посилаючись на те, що в РСФСР весняні канікули тривають протягом 3-х тижнів, а в УРСР – тільки 2 тижні, провели постанову про збільшення терміну весняних канікул до трьох тижнів. [А: с. 59].

Не зважаючи на умовляння політрука тов. [Я. А.] КОГАНА, ректора п. [К. П.] КОЛУБОВСЬКОГО і викладачів, більшість студентів не прийшли на заняття після двотижневого відпочинку, і таким чином, канікули тривали 3 тижні.

В наслідок цього «СТРАЙКУ» прийшло розпорядження Н. К. О:

- 1) Глухівський ІНО закрити з 1-го липня 1924 р.¹¹⁰ [Б: с. 23].
- 2) Студентів 3-х курсів випустити після захисту дипломних робіт.
- 3) Викладацькому складу запропонувати в разі їх бажання перевестись до відкритого Луганського інституту¹¹¹.
- 4) майно Глухівського інституту передати Чернігівському і Ніжинському інститутам.

Більшість викладачів поїхали до міста Луганська, дехто в інші міста. Ректор професор [К. П.] Колубовський мав намір вийти у відставку і тому залишився у Глухові. [А: с. 60]. Залишились також у Глухові викладачі української мови А. В. Кириченко, Т. А. Криушенко¹¹² – викладач ручної праці і Є. Б. Гурба¹¹³ – викладач німецької мови. Ці особи стали потім викладачами педтехнікуму і педагогічному інституту і зараз працюють у м. Глухові.

¹⁰⁸ Великдень в 1924 році припадав на 27 квітня за новим стилем, тобто Григоріанським календарем, уведеним владою РРФСР 26 січня 1918 року (<https://only.bible/tools/calendar/resurrection/?y=1924&c=RU>).

¹⁰⁹ **Бурик Іван Васильович** (1905 - ?) – випускник Глухівського інституту (1924), заступник директора, завідувач кафедри математики, викладач математики Глухівського інституту (1930 – 1941, 1945 – на 1957).

¹¹⁰ На цьому машинопис закінчується. Натомість у рукописі ще є матеріал. Також після фрази «...1924 р.» написано, а потім закреслено слово захисту.

¹¹¹ Перевелися до Луганського інституту: викладач фізики, хімії Ольга Порфирівна Алексеева, викладач фізики, хімії, геології Іван Андрійович Войтенко, викладач російської мови, психології, дитячої літератури, курсу виразного читання Вікторин Васильович Голубєв.

¹¹² **Криушенко Тарас Андрійович** (1887 – 1960) – викладач трудового навчання, практикуму з виготовлення фізичних приладів та навчальних посібників, лаборант кабінету фізики, майстер з виготовлення наочних приладів з фізики та математики в Глухівському інституті (1920 – 1924, 1930-ті рр., 1943 – 1956).

¹¹³ **Гурба Ольга Болеславівна** (1875 – 1960) – викладач німецької та французької мови в Глухівському інституті (1923 – 1924, 1930-ті рр., 1943 - 1948).

Ліквідація Глухівського ІНО.

Ліквідувати ІНО доручено ректору ІНО: управділами К¹¹⁴.

Ліквідаційна комісія вжила всіх заходів, щоб не допустити розбазарювання інститутського добра, яке збиралося протягом півстоліття, і яке повинне стати базою для педагогічно-освітньої роботи м. Глухова. При підтримці Райпарткому і профспілкових організацій пощастило домогтися того, щоб спадкоємці Чернігівський і Ніжинський інститут обмежити мінімумом майна. [А: с. 61].

Ніжинський інститут взяв п'ять столярських верстатів з комплектом інструментів, один токарний верстат і частину найбільш цінної бібліотеки педагогічного і філософського відділу, а Чернігівський інститут вивіз хімічні ваги і частину бібліотеки. Все інше майно інституту, кабінети хімічний, фізичний, біологічний, музей і інш. залишилися в Глухові. Повстало питання, як найдоцільніше використати майно і приміщення закритого інституту?

Заснування 3-х річних педкурсів.

Ліквідаційна комісія зняла питання перед Наркомосом і Новгород-сіверською Округою про відкриття в Глухові педагогічного закладу на базі закритого інституту. Наркомос дав дозвіл на відкриття в Глухові 3-х річних педкурсів, але на місцевому бюджеті. [А: с. 62].

1-го жовтня 1924 р. відкрилися Глухівські 3-х річні Педкурси, на утримання яких Новгород-Сіверський Окрісполком асигнував 15 000 карб. На ці мізерні кошти Педкурс проіснували 11 місяців. Викладачі віддано працювали на педкурсах, маючи заробіток по 10 – 15 карб. на місяць.

Лише з 1-го серпня 1925-го року педкурси були перетворені в Педтехнікум, як вищий педагогічний заклад, з прийняттям його на державний бюджет, і з передачею йому у власність всього інститутського майна. Удатним добром 1-го директора Педтехнікуму Ю. Г. Нестеренка¹¹⁵ і викладацького складу пощастило цьому педагогічному закладу стати дійсним «спадкоємцем» колишнього інституту не тільки в матеріальному розумінні слова, а й у моральному: Педтехнікум здобув собі авторитет [А:

¹¹⁴ Так зазначено у рукописі. Далі рядок залишається пустим. Нове речення починається з абзацу.

¹¹⁵ **Нестеренко Юрій Гаврилович** (1885 - ?) – завідувач, викладач курсів історії педагогіки та дошкільного виховання Глухівського педагогічного технікуму в 1925-1927 рр.

с. 63] у керівних, партійних, адміністративних, професійних колах м. Глухова своєю педагогічною і громадськокорисною роботою. Після всебічного пильного обстеження роботи Педтехнікуму, НКО вирішив за можливе і доцільне утворити у Глухові новий Педагогічний інститут на базі педтехнікуму, використовавши його викладацький склад.

Відкриття Глухівського Педагогічного Інституту

1-го жовтня 1930-го р. відкрито в Глухові 3-х річний педагогічний інститут з відділами (факультетами): мовно-літературним, фізико-математичним і природничо-географічним. Першим директором був призначений І. П. Горілий¹¹⁶, який був і директором Педтехнікуму, а потім і робітфаку при інституті. [А: с. 64].

Таким чином, єдина адміністрація об'єднувала три учбові заклади (інститут, педтехнікум і робітфак), які неофіційно називались «педкомбінат». Завдяки попередній популярності «педкомбінат» надзвичайно швидко розростався кількісно і мав понад 600 студентів у 1933-34 році. Але після партійної чистки 1934-го р. 11 викладачів¹¹⁷ і директора [Ю. Я.] Рожкова¹¹⁸ знято з роботи (дехто виключений з партії і засланий), мовно-літературний факультет скасовано, а студентів переведено до Ніжинського і Чернігівського інститутів.

1934-35 учб[овий] рік педінститут розпочав у складі двох факультетів: фізико-математичного і природничо-географічного. Через деякий час педтехнікум перетворено в педшколу з призначенням окремого директора, робітфак скасовано, а далі і педінститут [А: с. 65] перетворено на двохрічний учительський інститут.

¹¹⁶ **Горілий Платон Спиридонович** (1895 – 1943) – директор Глухівського інституту соціального виховання в 1930-1931 рр.

¹¹⁷ Під час партійної чистки 1934 р. постраждали такі науково-педагогічні працівники інституту: викладач історії Заходу та Сходу Назар Давидович Гвоздецький (1894 р. н.), викладач біології та зоології Олексій Миколайович Кожухов (1876 р. н.), професор, викладач політекономії Н. М. Мушастий, професор, викладач філософії Розанов, викладач української мови та літератури Федір Антонович Сиротюк (1891 – 1937), завідувач кафедри педагогіки Сухневич, викладач Шеремет, професор, викладач фізики педагогічного технікуму та інституту Микола Миколайович Щоголів (1903 р. н.). У березні 1934 року був заарештований та перебував під слідством асистент кафедри математики Іван Дмитрович Хоменко.

¹¹⁸ **Рожков Юрій Якович** (1891 - ?) – директор Глухівського інституту соціального виховання, педінституту, педтехнікуму і робітфаку (1932–1934).

Висновки:

В одному із річних звітів інституту (дата не визначена) записано таке: «Можна упевнено сказати, що більшість випускників Глухівського інституту до такої міри захоплюються своєю професією, що готові все своє життя присвятити цій хоч важкій, але дорогій улюбленій справі. Щодня думка має під собою фактичні підстави, можна переконатися з огляду дальшої діяльності випускників Глухівського інституту. Із виявлених понад 900 чоловік величезна кількість працюють на педагогічній арені. А що кожний із них працює з любов'ю, свідчаться відкликами начальства і звітами кураторів Київської, Варшавської, Віленської, Ригської¹¹⁹ учбових округ і тим [А: с. 66] фактом, що понад трьох п'ятих усіх інспекторів народних шкіл у цих округах – випускники Глухівського інституту. Отже, можна сказати, що завдання своє Глухівський інститут виконує і що він посідає не останнє місце в раді педагогічних закладів цілої держави».

Щодо тих випускників Глухівського ін-ту, що не ввійшли в облік (2/5 ч. всіх випускників), деякі продовжували учитися в університеті або в технологічних вишах, а деякі спеціалізувалися в інших галузях культурної роботи, то можна дати декілька фактів. Не можна також обминути імена колишніх викладачів Глухівського інституту, відомих своєю літературно-педагогічною працею. Крім А. В. Білявського¹²⁰, що переклав з німецької мови «Педагогіку» Шутца¹²¹ і підручники з дидактики Ліндера¹²². І. С. Андрієвський написав трактат на два [А: с. 67] томи «Генезис науки, ея принципы и методы» і «педагогіку»¹²³.

¹¹⁹ Саме так зазначено в рукописі А. В. Кириченка (варіант № 2).

¹²⁰ Белявский А. В. Исторический очерк развития элементарной школы в биография замечательных педагогов и по уставам правительства. Приложение к «Курсе воспитания и обучения» Д-г Линдера. Глухов: Печатная А. Шумицкого, 1887. 102 с.

¹²¹ Шутц Герман (1822 – 1892) – німецький філолог, педагог.

¹²² Ліндер Густав Адольф (1828 – 1887) – чеський педагог, науковець.

¹²³ Андриевский И. С. Генезис науки, ее принципы и методы. Москва: Тип. И. Н. Кушнерев и К., 1890. Ч. I. V. 199 с.; Андриевский И. С. Генезис науки, ее принципы и методы. Киев: Тип. И. Н. Кушнерев и К., 1894. Ч. II. 32 с.; Андреевский И. С. Научные основы педагогики. К.–Пб.–Х.: Южно-русс. книгоизд-во Ф. А. Югансона, 1903. 146 с.

Відомий своїми працями, учений [П. П.] Житецький починав свою працю в Глухівському учительському інституті М. І. Демков¹²⁴ написав «Историю русской педагогики»¹²⁵, що мала декілька видань, «Полевую ботанику», «Историю Черниговской земли», «Бактерии и их роль в заразных болезнях» і багато інших, - всього 54 друкованих праці¹²⁶.

Гр. Ем. Линник¹²⁷, співробітник в «Философских записках»¹²⁸, окремо видав книжку під назвою «Корнесловие»¹²⁹.

[М. А.] Тростников¹³⁰ – співробітник «Русского начального Учителя»¹³¹, видав методичку російської мови¹³². Професор Я. Н. Колубовський¹³³, відомий знавець педагогічної роботи в установах для сліпих, був відряджений до Америки для вивчення місцевих установ у справі [А: с. 68] щодо сліпих.

¹²⁴ Демков Михайло Іванович (1859 – 1939) – відомий український педагог, науковець; викладач природознавства Глухівського учительського інституту (4 листопада 1885 – 13 березня 1900).

¹²⁵ Демков М. И. История русской педагогики. Ревель: Типография «Рев. известия», 1896. Ч. 1. 324 с.; Демков М. И. История русской педагогики. СПб: Типография М. М. Стасюлевича, 1897. 697 с.; Демков М. И. История русской педагогики. М.: Типография Императорского Московского Университета, 1909. Ч. 3. 532 с.

¹²⁶ Демков М. И. Краткая история Черниговской земли до XIX в. *Календарь Черниговской губернии на 1886 г.* Чернигов, 1885. С. 67 – 88; бібліографія М. Демкова див. Крижанівський В. Викладачі Глухівського інституту (1874 – 1924 рр.). Біобібліографічний словник. Глухів, 2017. С. 15 – 18.

¹²⁷ Линник Григорій Омелянович – викладач російської мови (20 січня 1882 – 4 жовтня 1894), історії та географії (4 жовтня 1894 - 1901) Глухівського учительського інституту.

¹²⁸ Помилка. «Филологические записки» - приватний філологічний журнал (Воронеж, 1860 – 1917).

¹²⁹ Линник Г. Е. Образование слов в языке и задачи словопроизводства с образцами корнесловия. Воронеж: тип. В. И. Исаева, 1888. 60 с.

¹³⁰ Тростников Михайло Адріанович – викладач російської мови (12 січня 1895 - 1902), історії (1902 – 1 листопада 1903) Глухівського учительського інституту.

¹³¹ «Русский начальный учитель» - щомісячний педагогічний журнал (Санкт-Петербург, 1880 – 1911).

¹³² Тростников М. А. Методика русского литературного языка. Юрьев: Типография К. Маттисена, 1909. 112 с.; повний перелік бібліографії М. А. Тростникова див: Крижанівський В. Викладачі Глухівського інституту (1874 – 1924 рр.). Глухів, 2017. С.48 – 49.

¹³³ Колубовський Яків Михайлович – викладач, декан, ректор Глухівського інституту (1920 – 1924).

Професор [К. П.] Ягодовський, відомий автор популярних підручників з природознавства для середніх шкіл¹³⁴.

Викладач В. [В.] Голубев¹³⁵ видав підр[учник] «Практическая грамматика русского языка».

До списку «знатних людей», що вийшли з вихованців Глухівського інституту, належить віднести таких осіб:

1) Російський письменник орденоносець [С. М.] Сергєєв – Ценський;¹³⁶

2) Орденоносець, перший керівник і фундатор української капели «Думка»¹³⁷ - [Н. Ф.] Городовенко¹³⁸.

3) Орденоносець автор кінофільму «Щорс»¹³⁹ і багатьох інших – [О. П.] Довженко¹⁴⁰.

4) Відомий інженер теплотехніки і економії палива на підприємствах Титаренко.

5) Автор популярного підручника граматики Ф. [Х.] Абраменко¹⁴¹ [А: с. 67]

6) Автор підручника географії Росії Д. Г. Онацький¹⁴².

До цього списку можна додати осіб, що працювали в «Ежегоднику Глуховского института».

¹³⁴ Ягодовский К. П. Уроки по естествознанию в начальной школе. [б.м.и.], 1916. Ч. 1 – 2.; Ягодовский К. П. Уроки по естествознанию в начальной школе. М.: Государственная типография, 1921. Ч. 1. – 2; Ягодовский К. П. Преподавания естествознания. [Б.м.и.], 1917. та ін.

¹³⁵ **Голубев Вікторін Васильович** (1895 - ?) – викладач російської мови, методики викладання мови, теорію та психологію художньої творчості, дитячу літературу, курс виразного читання в Глухівському інституті (10 серпня 1910 - 1924).

¹³⁶ **Сергєєв-Ценський Сергій Миколайович** (1875 – 1958) – російський письменник, лауреат Сталінської премії в галузі літератури та мистецтва (I ст., 1941).

¹³⁷ «ДУМКА» («Державна українська мандрівна капела») – український хоровий колектив (1919 – сьогодні).

¹³⁸ **Городовенко Нестор Феофанович** (1885 – 1964) – хоровий диригент, педагог.

¹³⁹ «Щорс» (1939) - кінострічка про українського радянського військового діяча М. Щорса.

¹⁴⁰ **Довженко Олександр Петрович** (1894 – 1956) – український кінорежисер, письменник, художник.

¹⁴¹ **Абраменко Федір Харитонович** (1871 – 1954) – український педагог, філолог-методист.

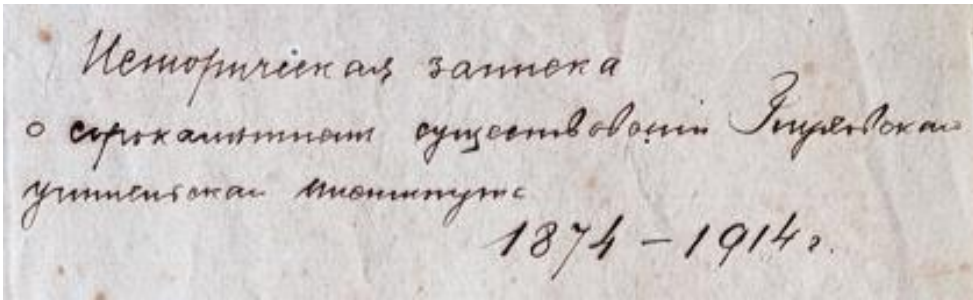
¹⁴² **Онацький Дометій Григорович** (1865 - 1921) – український педагог. 1894, 1902 (2-е видання) видав підручник з географії.

Цей історичний начерк складений колишнім викладачем і управителем канцелярії «педкомбінату», секретарем Бюро ІНО, секретарем і асистентом мовно-літературної кафедри А. В. Кириченко на підставі виписів архівних документів, що зроблені в 1924-му році з розпорядженням НКО, який запропонував відсвяткувати 21-го вересня 1924-го р. п'ятидесятирічний ювілей Глухівського інституту, для складання історії інституту асигно- [А: с. 70] вано було 2 500 карб., як відомо інститут закрито 1 / VII – 1924 р. [А: с. 71]

ДОДАТКИ

Додаток А

Чернетка історичної розвідки (Варіант № 1)
А. В. Кириченка, яка факсимільно відтворена

Историческая записка
о сорокантилетии существования
Гурьевской уездной
училищной комиссии
1874 - 1914 г.

9137

Книжечный 170-00 082
6 W

Мемориальная записка
о сарканинском сусебеловом Зуревском
университетском именовании
1874-1914.

1.

Мемориальной ордера упрощения уменс-
ского именованья в Зуреве.

Привлекательная заботливости Мемориальной
Экспедиции Восточной о народном образовании
вспомогательного имени упрощения, в ордере
Мемориальной упрощения уменсского народного упрощения
№ 1784-1914. Две упрощения упрощения
определены крестом народного упрощения.
Не имея указания на мемориальную, на на-
родную упрощения, это упрощения следствием по за-
казу, но было возможно пока в 1874 году
не появилось ^{доказательств} упрощения упрощения. На пред-
мет, мемориальной еще в 1874 году упрощения
стали известны Лаврентий ордера Девы
уменсского упрощения упрощения под уменсским
уменсским уменсским уменсским уменсским уменсским
42 уменсским уменсским уменсским уменсским уменсским
уменсским. Зона Девы (42) уменсским уменсским уменсским
уменсским (62), уменсским (62), уменсским
(но 42) уменсским (82). На уменсским уменсским уменсским
уменсским в уменсским уменсским. О уменсским уменсским
уменсским, уменсским уменсским, о уменсским уменсским, зона
уменсским в уменсским уменсским. Уменсским уменсским

Нормативе стана нештатнегъ гражданствѣ, граждан-
ства не только стана безсѣйствителенъ, а стана бы стѣнны,
что в томъ же 1866 году и государствомъ стана
№1 ступотъ Императоръ Императоръ и Оберъ прокуроръ
Областной Суда Чарльзъ А. Понотонъ
официально заданъ в Турини стана
Синерте Н. П., что, задана о примотвен-
ни утмненіи бы иродити утмненіи не
мгнети быти привнана еловнаго задана
Министерства. Задана об утмненіи
бы, неспотити иродити утмненіи предост-
идети, видателю намон провост-
наго духовства".

✓ Мгнети не менне в 1869 году стана баритонъ
а в 1872 году ундепендентъ иловъ иродити
" мигтети о иродити, утмненіи и утмненіи
снати межунгити"

Предпробаніи утмненіи утмненіи в иродити не
ковати, стана ине координати насанати, возбавно
иудителю в иловати иудителю-аддителю
иуде утмненіи.

Тутъ стана иродити утмненіи, онъ иродити
наванат в стана, стана в стана, но обрѣзку
иудителю иловъ, Занотени иудителю Кие-
снаго иудителю, иуде иуде, снотелю
днотелю иудителю иудителю иудителю и
иудителю в иудителю иудителю и
днотелю иудителю иудителю иудителю иудителю
да в стана иудителю иудителю иудителю иудителю
иуде, иудителю иудителю иудителю иудителю
стана, иудителю иудителю иудителю иудителю
иудителю иудителю иудителю иудителю иудителю

✓ Мигт А. П. 1867 г. Стана иудителю иудителю
иудителю иудителю иудителю.

Откуда новые преподаватели преподавали у нас
 ✓ даются ^{до 1879} преподаватели военными кон-
 вентом, 2) а даются общеподготовленные и некото-
 рыми образованнейшими и с преимущественно
 знанием индивидуально курсы преподавали
 у нас, а потом курсы в Виннице, в Севле,
Киеве 3-х Томов, русских Афон и иностранно-
русских вспомогательных, французских, астрономиче-
ских, химических и иных и давали на-
казы и иные.

Присланные тогда учителя и административ-
 даются инженеры, команды и иные от-
правлены сначала в Пензенскую и Англию
 (с 1873 году) с заказом, на одном русском,
 в Одессе, Вильнюсе, Орлеане (в вспомо-
гативной записке) Казани и Париже.

✓ № 13 В 1879 году губернатор полковник инженер Корда
присланный губернатор Д.А. Толстой. Губернатор
обязательно предложил на исполнительные
цели исполнительное здание с участием губер-
натора губернатора были присланы специально,
и в Самару губернатора губернатора Влад-
имир составили на исполнение губер-
натора губернатора инженера.

Казань оказана, тогда все исполнительные
исполнительные исполнительные исполнительные. Подаро-
ные исполнительные здание на было заказано,
и на первое время исполнительные испол-
нительные на исполнительные испол-
нительные, на было исполнительные испол-
 ✓ исполнительные исполнительные. Губернатор оказаны

мѣстѣ", "успѣхъ нововведеній въ агрономіи и въ
искусствѣ", "труды Императорскаго общества и
Казанскаго университета", "Сводъ законовъ на японскомъ-рус-
скомъ языкѣ", "помощь г. Трубила".

Примѣчаніемъ упомянуто не обладающіе
интересомъ и значимымъ матеріаломъ, сиречь не ре-
цензии современнаго педагогическаго сообщества,
идеи не переводима грамоты.

Педагогическіе сочиненія притомъ объобщены въ томъ
же нововведеніи. Сводъ законовъ и переводъ закона
указу русскому сообщены изданными пере-
водовъ и переводами сочиненій по педагогическимъ наукамъ
и въ офинансовыя науки по тому же
предмету. Сводъ законовъ и указъ предъ закономъ
нововведеній и переводъ, по которому Сводъ законовъ
и указъ нововведеній книги

помощь упомянуто упомянуто упомянуто
Императорскому обществу.

опечатано
въ 1849

географія .

Курс географіи преподаваемый в среднеспециальных учебных заведениях: I курса - Страноведство (учебник П. Г. Ковалева); II курса - Европа (очерки географии) и часть России (учебник П. Г. Ковалева); III курса - Россия (учебник П. Г. Ковалева) и география (учебник П. Г. Ковалева). Курс географіи преподаваемый в высших учебных заведениях: I курса.

Предметом географіи является изучение пространственного размещения объектов, условий их существования, взаимодействия между собой и с окружающей средой. Географія изучает не только природу, а ее взаимодействие с обществом, как в историческом, так и современном развитии. Географія имеет практическое значение, она изучает условия жизни человека, его взаимодействие с природой. Географія имеет большое значение для изучения истории, экономики, культуры и других наук. Географія изучает условия жизни человека, его взаимодействие с природой. Географія имеет большое значение для изучения истории, экономики, культуры и других наук.

Вспомогательные материалы надлежит указать на
 свое место и с таким конкретным доказатель-
 ством обосновать, по какому именно закону или
 приказу, а именно к директору, не наоборот
 по своей звонке, вызывая сотрудника директора, и
 не требовать возбудить меня взыскать
 мне в квартиру, ^{от} Скадана, что является дирек-
 тором достаточно одному или двум, которых
 она и просит войти. Восстановить на работу,
 также взыскать от себя. Вопрос мои взы-
скать не могу; оспаривать свое директора и
 законность дела. Вопрос генерал один
 и привлекать, также директору принять дело
обращение. Сколько дела доволно друга: на
имею, директор и еще не давайте до
дела, кто не в Украине новейше директор
не есть не по норме.

✓ А в соответствии с закон за работами: в норме
 закона не есть на указание нормы и на закон
 не есть ни одного из этих закон и с Совещ и Совещ
важности, и восстановить Скадана на директор
который в восстановить работу предлагать или
восстановить свои права, и не принимать никак
от директора повторить се исключительно в дело, и еще
характерно восстановить и до до до до
дело и Скадана и еще на указание Скадана
и восстановить, привлекать дело и Скадана.

Медицинский совет в этот же день объявил
 уряднику, что не по норме или закону не
законно, и не имеет указание принять
и принимать восстановить принимать и за-
казывать.
 Восстановить не по норме или закону и Скадана.
 24го от указание на указание и Скадана

в князе именуемъ: Дедосиловъ, Монахъ
самъ, Немецъ и др. Служитъ оному же
внученуи манахъ ирландъ, именуемъ на
сезъ Хромана по оному же и на востану
иностранцамъ. А нано казавшии Заманъ
, Кандиданъ; конюхъ въ свое время отъ
не знаю за непостоянство ирландца Давидъ,
Его казанъ оного каноникамъ заманъ в
монументъ, какъ идеюмъ 1/2 Окмъ (1805)

13

13

и безпримечанъ въ оному же востану Золотниевъ,
и аграфинъ, ^{и др.} и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д.
✓ Семь разъ востануи ирландца 1/2 Окмъ
в Соборъ Заманъ самъ Зависимъ востануи
мнѣ, что отъ въ виду крайне несправедливо
мнѣ не могу и не могу и не могу. Отъ не могу
востануи Заманъ ирландца востануи ирландца
в виду, суровъ каноникамъ в виду и в виду
✓ и, недоброжелатель востануи каноникамъ режимъ ирландца
ирландца ирландца ирландца, оному же
в виду ирландца и суровъ ирландца ирландца,
суровъ о ирландца ирландца ирландца ирландца
и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д.
✓ оному же, Зависимъ ирландца, что отъ ирландца
самовольно, самъ не могу и т. д. и т. д.

Ирландца самъ ирландца ирландца,
Соборъ не доминируетъ и востануи самъ ирландца
✓ ирландца ирландца ирландца ирландца. (Ирландца,
ирландца ирландца ирландца ирландца ирландца
в виду, а самъ ирландца, и ирландца ирландца,
какъ ирландца ирландца, за ирландца и ирландца
Каноникамъ и Зависимъ, ирландца ирландца
и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д.
и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д. и т. д.
✓ своей оному же ирландца. Заманъ 1/2 Окмъ и др. и др.

и в каком случае не прекращают заводить.
 После этого имелись из промдальности в село
 сохранил директору, что на уроне 3х брига
 сохранил заготовитель, каков уроне и он
 был убит, что, так об этом, заготовитель. В
 № 12000 и директоры уведомил на обан уроне
 во 2-й Кисел-неотмудило от Вакулятович.
 он уведомил и мой друг уроне из Кисел.
 Сидорович на совхозам на Вакулятович
 уведомил уведомил, но не уроне, сохранил,
 Вакулятович знает, что директоры не уведомил
 и мой друг уведомил об уроне. Уроне, что
 уведомил уроне в Кисел село, уведомил 6-7
 уведомил, а уведомил 12-13 уведомил, директоры
 не уведомил уроне уведомил уведомил и,
 уведомил 3/4 года от уроне уведомил в уведомил
 о уведомил уведомил уведомил уведомил уведомил
 в Кисел, что уведомил уведомил уведомил уведомил
 уведомил и уведомил и уведомил и уведомил да
 уведомил и уведомил уведомил уведомил. Уведомил
 уведомил уведомил уведомил уведомил, когда уведомил уведомил
 уведомил уведомил от директоры уведомил уведомил
 уведомил от уведомил и уведомил. - Когда уведомил
 уведомил уведомил. Уведомил и уведомил уведомил
 уведомил уведомил уведомил к. уведомил уведомил уведомил
 а уведомил о уведомил уведомил, но уведомил
 уведомил уведомил, что от уведомил уведомил
 уведомил уведомил уведомил, уведомил уведомил, что от уведомил
 уведомил уведомил, и уведомил уведомил уведомил уведомил
 уведомил в уведомил на уведомил уведомил уведомил
 уведомил, о уведомил от уведомил уведомил от
 уведомил уведомил уведомил. Уведомил уведомил уведомил
 М. Д. Вакулятович. - На уведомил уведомил уведомил
 уведомил уведомил. Уведомил уведомил уведомил уведомил
 уведомил уведомил, уведомил уведомил уведомил, когда уведомил
 уведомил уведомил уведомил и уведомил.
 В уведомил уведомил уведомил в уведомил уведомил
 уведомил. Уведомил М. Д. Вакулятович уведомил уведомил
 уведомил уведомил уведомил уведомил уведомил уведомил
 уведомил, что уведомил уведомил уведомил уведомил уведомил

В

уведомил уведомил,
 но не уведомил 3-
 уведомил в Кисел
 уведомил, но К., но
 уведомил уведомил
 от уведомил 7-8 уведомил
 уведомил уведомил
 уведомил уведомил
 уведомил.

В

мало слов

Наша мисль гонимостна, то еднн востанови-
ка стана укоренима без мисли, то стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн
ка нн стана. (см. стр. 14 и 15)

13

Наш востанови ка стана еднн стана
ност и совнн, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн

July 1907 г. г. г. г.

Г. Миланович, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн

приложение к...

М. С. Тригорский, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн

Знаете ли вы, что в
нашу войну было
бито много солдат
и кровью их
запачканы
земля и вода.

Слава им, которые собрались на войну,
даже в том, что в войну, в войну,
даже в том, что в войну, в войну,
даже в том, что в войну, в войну

13

Миланович, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн
ност и совнн, востанови ка стана еднн

и знамен. Епископъ ^{Кривинъ}
Деканство. По оуказу ^{Кривинъ}
судебно ^{Кривинъ} ^{Кривинъ} ^{Кривинъ}
Кривинъ. — Епископъ ^{Кривинъ}
и ^{Кривинъ} ^{Кривинъ} ^{Кривинъ}
Воскресенскъ даетъ ^{Кривинъ}
судебно ^{Кривинъ} ^{Кривинъ}
на все ^{Кривинъ} ^{Кривинъ}
директоръ.
Директоръ! Когда ^{Кривинъ}
Кривинъ, ^{Кривинъ}
директоръ ^{Кривинъ}
Кривинъ на ^{Кривинъ}
Кривинъ, ^{Кривинъ}
на ^{Кривинъ}
Кривинъ ^{Кривинъ}

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абраменко Федір – 42.
Андрієвський Іван – 6, 18, 40,
54, 55, 58, 104.
Апостолов Леонід – 35, 101.
- Базаревич Михайло – 18, 20,
26, 28, 80, 86 - 88, 90.
Белашов Валерій – 3, 9, 108,
109, 111.
- Белявський Олександр – 8, 14,
15 - 18, 32, 34, 40, 51, 53,
97.
- Беляєв Костянтин – 22, 79.
Бріген фон дер Софія – 25.
Бурик Іван – 36-37.
- Гамалій Андрій – 3, 9, 113.
Герненко – 27.
Голубєв Вікторіан – 37, 42.
Гордієвські, брати – 37.
Горілий Платон – 39, 110.
Городовенко Нестор – 42.
Григорєвський Митрофан –
31 – 33, 33 - 35, 94, 96, 97,
98-99, 111.
- Гросс Георг – 13.
Гурба Ольга – 37.
Гуревич Я – 16.
- Демков Михайло – 6, 14, 41,
55, 77, 104.
- Діяконенко Є. – 15.
Довженко Олександр – 7, 42.
Дружинін Григорій – 27, 89.
Дубицький – 15.
- Житецький Іродіон – 15.
Житецький Павло – 15, 41.
- Заїка Володимир – 3, 9,
108-111.
- Заремським Мечислав – 3.
Зленко Костянтин – 24, 26.
- Іонов Микола – 29.
- Казмінський – 15, 85, 87 - 88.
Карманов Олександр – 24, 26.
Карпека Олександр – 29.
Карпов Микола – 24, 26, 91.
Карпович Костянтин – 29 - 30,
91.
- Касаткін Микола – 33.
Катерина II Олексіївна – 8, 45.
Кирилов Віктор – 25.
Кириченко Аркадій – 3, 4, 5 - 9,
10, 11, 12, 15, 18, 21, 37,
40, 43, 44.
- Коган Яків – 36, 37.
Козубський – 15.
Колубовський Яків – 36, 37, 41.
Коменський Ян Амос – 32.
Кочубей Василь – 35, 99.
Криушенко Тарас – 37.
Курок Олександр – 4.
Кутир Яків – 27, 30.
Кухтенко І. – 9.
- Лазаренко Михайло – 25, 50.
Ларін Петро – 10, 45.
Линник Григорій – 41.
Липерський Олександр – 28,
30, 92.

- Лисневич – 15.
 Ліндер Густав Адольф – 40.
 Лукашевич Володимир – 23.
 Ляшко Іван – 3, 9, 108.
- Маруняк** Володимир – 22, 79.
Матченко І. – 15.
Меленко (Мелешко) – 29, 30, 91.
Миловидов Антоній – 21, 23, 31.
Миргородський – 19, 20, 71, 75, 76.
Міловський Павло – 18, 19, 25, 26, 28, 29-36, 55, 71, 74, 75, 81, 85, 86 - 88, 90 - 92, 94.
Мотохін Віталій – 23.
Мохов Василь – 25.
- Нестеренко Юрій** – 38.
- Олександр II Миколайович** – 10, 11, 46.
Оліферов-Мануйлович – 15.
Онацький Дометій – 42.
Осадчий Іван – 36.
- Песталоцці Йоханн Генріх** - 33.
Пілянкевич – 15.
Платонов І. – 15.
Попов А. – 18, 20.
- Резвін Микола** – 25, 29, 31.
Рожков Юрій – 39.
- Руссо Жан-Жак** - 33.
- Сапітон Григорій** – 9, 105.
Сергєєв-Ценський Сергій – 7, 42.
Солошенко Сергій – 21, 23, 74, 78.
Сухоребрій Іван – 24 - 26, 27, 88.
- Терещенко Микола** – 13, 50.
Терещенко Семен – 50.
Тимофєєв Володимир – 14, 15, 51.
Толстой Дмитро – 12, 13, 47, 44.
Тростніков Михайло – 41, 104.
- Ушинський Костянтин** – 14, 17.
- Фєвральов Євген** – 31.
Федоренко Василь – 7.
- Хоменко Валентина** – 18.
Хоменко Дмитро – 18, 23, 39, 73, 78, 81.
- Цируль Карл** – 33.
- Чернявський Симеон** – 14, 15.
Чуміков Олександр – 12, 46.
- Шутц Герман** – 40.
- Ягодовський Костянтин** – 35 – 36, 42.

Використані література та джерела

1. Ащанулова Т. Володимир Михайлович Куриленко та його вклад у розбудову Глухівського педагогічного інституту ім. С.М. Сергєєва-Цєнського (1990-1995). *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 69-71. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2918>
2. Белашов В. И., Єроха Н. С. Глухов. *Золотое ожерелье Сумщины: Путівль, Глухов, Ромны*: путеводитель. Харьков: Прапор. 1987. С. 60 - 96.
3. Белашов В. И. Глухов - забытая столица гетманской Украины. Киев: Украина. 132с.
4. Белашов В. И., Гурець М. П., Заїка В. В. та ін. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 -1994 рр.). Суми: ВВП «Мрія» - ЛТВ. 46 с.
5. Белашов В. И. Глухів - столица гетьманської і Лівобережної України: посібник для навч. і наук. роботи. Глухів: Глухівська міська друкарня, 1996. 145 с.
6. Белашов В. И. Глухів – столица Гетьманської України (1708–1782 рр.): (від перших поселень до сучасності). Суми: ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2019. 420 с.
7. Белашов В. И. Глухів - столица Гетьманщини (До Глухівського періоду історії України (1708 - 1782 рр.) Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. 220 с.
8. Белашов Валерій Іанович: життєпис, наукова і педагогічна діяльність: до 75-річчя від дня народження / Укладачі: А. П. Гриценко, О. А. Чумаченко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 77 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
9. Белашов В. И. До історії заснування першого в Україні Глухівського учительського інституту. *Історія і сучасність педагогічної освіти в Україні*. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої 120-літтю Глухівського педагогічного інституту і 100 - річчю з дня народження його випускника О. Довженка (25 - 26 жовтня 1994 року). Глухів, 1994. С. 10 – 12.
10. Белашов В. И. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 39-51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_2_8
11. Белашов В. И. Ляшко Іван Михайлович: людина, педагог, дослідник. *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 1. С. 116 – 117.
12. Валерій Іанович Белашов (1949 - 2022) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, С. П. Жукова, О.А.Чумаченко, О.Ф.Белашова]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1959>
13. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1957>

14. Володимир Михайлович Куриленко (1948 - 2012) : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2481>
15. Вячеслав Антонович Кубицький (1924 - 2008) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
16. Гирич Я. М. Третя річниця «Глухівських наукових читань». Історичні студії суспільного прогресу. 2014. Вип. 1. С. 109 - 115.
17. Голуб А. Віктор Заїка – видатна особистість у історії міста Глухова Сумської області. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 71-74. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2919>
18. Григорій Львович Сапітон (1901 - 1954) : біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
19. Гриценко А. Вячеслав Кубицький: видатний фізик та педагог. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 44-46. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2911>
20. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах* 2023. № 2. С. 157–162. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21>
21. Гриценко А. Глухівський дослідник срібного віку Віктор Заїка. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 28 – 33. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2905>
22. Гриценко А. Директорство Григорія Сапітона у Глухівському учительському інституті. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 24 – 28. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2904>
23. Гриценко А., Голуб А. Історична школа «Глухівського періоду в історії Гетьманщини» В.І. Белашова. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 16-21. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2902>

24. Гриценко А., Хроленко М. Лідія Нарочна – видатна українська методистка викладання природознавства та авторка підручників. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 107-108. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2931>
25. Гриценко А. Наукова діяльність Миколи Павловича Стожка. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 36 – 40. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2909>
26. Гриценко А. Постать видатного глухівського філософа Мечислава Заремського. «Глухівські історико-філософські читання»: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 99 – 103. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2929>
27. Гриценко А.П., Курок О.І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі ХХ-ХХІ століть. *Освіта і наука ХХІ століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 трав. 2022 р.). 2022. 253 с. С. 48-49.
28. Гриценко А. П. Історія впровадження методики використання інформаційних ресурсів у практику навчання історії у вітчизняних школах на рубежі ХІХ-ХХ ст. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 7. Київ – Глухів: Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК, 2014 С. 249 – 252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sviiu_2014_7_62
29. Гриценко А. Краєзнавча діяльність історика Віктора Заїки. *Перші краєзнавчі читання в пам'ять професора Лева Баженова*: Матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (м. Хмельницький, 02 червня 2023 р.). Хмельницький: ХКТЕІ, відділ наукової роботи, 2023. С. 76 – 79. URL: [Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут - Науково-методичні видання \(xktei.km.ua\)](http://xktei.km.ua)
30. Гриценко А. П. Матеріали до біобібліографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр. (Доповнення)». / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).
31. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. URL: <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356>
32. Гриценко А.П., Коліснюк А.А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16>
33. Гриценко А. Пам'яті Валерія Івановича Белашова (1949–2022). *Сіверянський літопис*, 2023. № 3. С. 141-142. URL: <https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/353/299>
34. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського

учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25

35. Гриценко А.П., Чумаченко О.А., Прокопчук В.С. Початковий період кампанії ліквідації неписьменності на Сумщині у 20-х роках ХХ ст.: агітація за грамотність, заохочення до навчання та ідеологічний чинник (за документами Державного архіву Сумської області). *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXVIII. С. 48-56. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/88629>

36. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сівєричина в історії України*: збірник наукових праць. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140 – 147.

37. Гриценко А. П., Ащанулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874-1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації*: матеріали VI Міжнародної наукової конференції (Суми, 8 – 9 грудня 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С.П., 2024. С. 75-79.

38. Гриценко В. Діяльність євреїв у глухівському педагогічному інституті. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 84-88. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2924>

39. Гриценко В. Постать директора глухівського педагогічного технікуму Платона Горілого. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 94 – 96. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2927>

40. Ежегодник Глуховского Учительского Института; ред. М. С. Григоревский. Год перв. К.: Типогр. т-ва И. Н. Кушнерева и К°. 1912. 435 с.

41. Ежегодник Глуховского Учительского Института; ред. М. С. Григоревский. Год втор. К.: Типогр. т-ва И. Н. Кушнерева и К°. 1913. 510 с.

42. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України друг. половини ХІХ - поч. ХХ ст. *Сумська старовина: всеукраїнський науковий історичний журнал*. 2014. № 41 - 42. С. 45 -53.

43. Зозуля С. Ю. Справа про ліквідацію Глухівського інституту народної освіти в фондах Ніжинського архіву. *Сівєричина в історії України*: матеріали восьмої науково-краєзнавчої конференції: збірник наукових праць. 2002. Вип. 2. С. 184 – 191.

44. Календар знаменних дат і подій історії Глухівщини: 2023 рік. Довідкове видання (електронне видання) / Автор-упорядник: Андрій Гриценко. - Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 78 с.: фото. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2484>

45. Крижанівський В. М. Василь Андрійович Мальченко та його спогади про Глухів та глухівчан за 1870 – 1930 рр. *Історичні студії історичного прогресу*. 36. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2017. Вип. 5. С. 256 –310.

46. Крижанівський В. М. Викладачі Глухівського учительського інституту (1874 – 1924 рр.). Біобібліографічний словник. Глухів-Кропивницький, 2017. 96 с.

47. Крижанівський В. М. Випускники Глухівського учительського інституту (1874 - 1906). Біографічний словник. Глухів, 2019. 135 с.

48. Крижанівський В. М. Вихованці Глухівського учительського інституту в добу революції (1905 – 1907) та консервативного курсу П. Столипіна. *Сівєричина в історії України*. Київ – Глухів, 2019. Вип. 12. С. 274 – 278.

49. Крижанівський В. М. Вихованці Глухівського учительського інституту М. Карпов та А. Михайлець за матеріалами Історико-педагогічного музею ГНПУ ім. О. Довженка. *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2020. Вип. 13. С. 257 – 265.
50. Крижанівський В. М. Історія в системі навчальних дисциплін Глухівського учительського інституту (1874–1914 р.). *Сіверщина в історії України*. Збірник наукових праць – Київ-Глухів, 2017. Вип.10 С. 310-312.
51. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2018. Вип. 6. С. 112 – 147.
52. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 - 1991 рр.» (літера «К»). *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2015. Вип. 3. С. 112-125.
53. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «науково-педагогічні працівники глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літери «Л, О») *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2016. Вип. 4. С. 149 – 158.
54. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2017. Вип. 5. С. 311 – 333.
55. Крижанівський В. М. Повсякденне життя вихованців Глухівського учительського інституту в 1874 – 1914 рр. *Сіверянський літопис*. 2021. № 2. С. 107 – 115.
56. Крижанівський В. М. Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874 – 1917 рр.). *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 245 – 249. Спогади Олександра Олексійовича Карпекіна про Глухівський учительський інститут міжреволюційної доби *Історичні студії історичного прогресу*. Зб. наук. праць Глухівського НПУ імені О. Довженка. 2016. Вип. 4. С. 159-169.
57. Крижанівський В. М. Федоренко Василь Костянтинович – викладач Глухівського Інституту перехідної доби. Соціум. Документ. Комунікація. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 3. С. 128 – 131.
58. Крижанівський В. М. Уродженці білоруських губерній у Глухівському учительському інституті в добу імперії Романових. *Сіверщина в історії України*. 2021. Вип. 14. С. 254 – 258.
59. Курок О., Гриценко А. Крижанівський В., Чумаченко О. Глухівський інститут в 1917–1924 рр.: між дерусифікацією та українізацією. *Сіверянський літопис*. 2023. № 1. С. 37–43. DOI: <https://doi.org/10.58407/litopis.230105>
60. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2020. С. 233 – 237
61. Курок О., Гриценко А. Заснування Глухівського учительського інституту. *Актуальні питання дослідження вітчизняної історії й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах НУШ*: збірник наукових

праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова, Чумаченко О.А., співголова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2022. Вип. 1. С. 19-23.

62. Курок, О., Гриценко, А., Прокопчук В. Ліквідація неписьменності 20-30-х років ХХ століття як соціальний та політичний проєкт радянської влади: філософський аспект. *Сумський історико-архівний журнал*. 2023. № XL. С. 12 – 18. URL: doi.org/10.21272/shaj.2023.i40.p.12

63. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL : <https://drive.google.com/file/d/182VCBkC9-qYdkoz1j2mGgLebtmGkPLdo/view>

64. Курок О, Гриценко А. Славні ювілеї глухівського національного педагогічного університету в 2024 році. *«Глухівські історико-філософські читання»*: збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 11 – 15. <http://46.201.250.252/handle/123456789/2906>

65. Лідія Кирилівна Нарочна (1924 - 2015) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя від дня народження / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Коренева]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

66. Ляшко І. М., Гамалій А. Т. Глухівський державний педагогічний інститут. Харків: Прапор, 1974. 47 с.

67. Мечислав Йосипович Заремський (1951-2022) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, І. М. Заремська]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/1958>

68. Микола Павлович Стожок (1923-2003) : біобібліогр. покажчик до 100-річчя з дня народження та 20-річчя з дня смерті / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2182>

69. Мошник І. В. Джерельна база дослідження вищих навчальних закладів Чернігівщини у 20-ті - 30-ті роки ХХ ст. *Ніжинська старовина* 2012. Вип. 14. С. 74 - 78.

70. Мошник І В. Історіографічні проблеми діяльності вищих Чернігівщини у 20-ті - 30-ті роки ХХ ст. *Сівєричина в історії України* : збірник наукових праць. Вип. 6. К. - Глухів, 2013. С. 464-472.

71. Мошник І. В. Особливості та проблеми формування студентського контингенту вузів Чернігівщини у 30-ті роки ХХ ст. *Сівєричина в історії України*: збірник наукових праць. Вип. 3. К. – Глухів, 2009. С. 302 - 306.

72. Мошик І. В. Політичні репресії викладацького складу вишів Чернігівщини у 20-ті - 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Вип. 4. К. - Глухів, 2011. С. 401-406.

73. Мошик І. В. Повсякденне життя студентської молоді Глухова у 20-ті - 30-ті роки ХХ ст. *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Вип. 5. К. - Глухів, 2012. С. 332-335.

74. Мошик І. В. Роль вищих навчальних закладів Чернігівщини у підготовці української інтелігенції (20-ті - 30-ті роки ХХ ст.): автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: спеціальність 090012 «Українознавство». Київ, 2011. 20 с.

75. Мошик І. В. Становлення навчальних інституцій Чернігівщини в період формування командно-адміністративної системи періоду культу особи Сталіна. *Сіверщина в історії України*. Матеріали сьомої науково-практичної конференції (23 - 24 жовтня 2008 р.): збірник наукових праць. Суми, 2008. С. 191 - 197.

76. Объявление от начальства Киевского ученого округа. *Циркуляр по Управлению Киевским Учебным Округом*. Август 1874 г., № 8. Киев, 1874. С. 409.

77. Олександр Єгорович Ковальов : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедри теорії і методики початкової освіти й історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, В. О. Собко, Т. Ф. Зенченко]. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 54 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»). URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2181>

78. Олександр Єгорович Ковальов : біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / Кафедри теорії і методики початкової освіти й історії, правознавства та методики навчання Глухівського нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проекту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, В. О. Собко, Т. Ф. Зенченко]. Друге видання, доповнене. - Суми : Університетська книга, 2024. 54 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка»).

79. Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник /укладачі: Прокопчук В. С., Гриценко А. П. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 146 с.: фото. URL: <http://46.201.250.252/handle/123456789/2066>

80. Прокопчук В. С., Гриценко А. П. Пам'яткоохоронна робота в закладах загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник: 2-ге видання: доповнене. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. 136 с.: фото.

81. Ткаченко В. К. Глухів: історико-краєзнавчий нарис. Харків: Прапор, 1968. 143 с.

82. Ткаченко В. Глухів: фотонарис. Харків: Прапор, 1974. 28 с.

83. Чирва В. Ф. Глухівський педінститут - найстаріший педвуз України. *Історіографічна спадщина науки історії України (погляд з кінця ХХ ст.)*. Матеріали Всеукраїнської науково-освітньої конференції (грудень 1996 р.) Київ, 1996. С. 77-79.

ЗМІСТ

Вступне слово	3
Передмова	5
Кириченко А. В. Історія Глухівського Учительського інституту	10
Чернетка історичної розвідки (Варіант № 1) А. В. Кириченка, яка факсимільно відтворена	44
Іменний покажчик	106
Використані література та джерела	108

Науково-популярне видання

Видатні імена та події

Керівник видавничого проекту:

Ректор Глухівського НПУ ім. О. Довженка, доктор історичних наук, професор Олександр КУРОК

Кириченко А. В.
Історія Глухівського
Учительського інституту

*Автори-укладачі вступу, коментарів та іменного
показчика А. П. Гриценко;
В. М. Крижанівський; В. А. Гриценко*

Комп'ютерна верстка: Віталій Гриценко

Підписано до друку 24.04.2024 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Умовн. друк. арк. 4,2.
Наклад 100 прим.

Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка, 2024